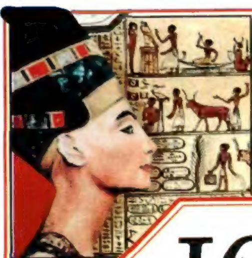
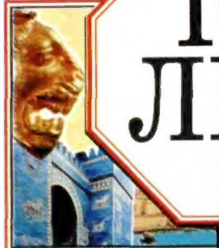
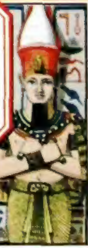

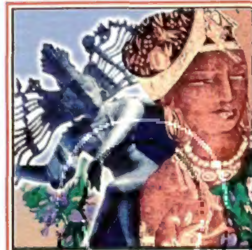

ІСТОРІЯ ЛЮДСТВА

ТАЄМНИЦІ ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

ЭКО
ВИДАВНИЦТВО РАНОК

З ЧОГО
ПОЧИНАЄТЬСЯ
ЦИВІЛІЗАЦІЯ
С. 4-5

ЄГИПЕТ —
ДАР
НІЛУ
С. 6-7

ЖИВІ БОГИ
С. 12-13

ПЕРШЕ
«ЧУДО СВІТУ»
С. 14-15

БАТЬКІВЩИНА
МУДРОСТІ
С. 20-21

КРАЇНА
РІК-
БЛИЗНЮКІВ
С. 22-23

СХОДИ
НА НЕБО
С. 28-29

У ЗАТІНКУ
МОГУТНІХ
КЕДРІВ
С. 30-31

ЯК
ПОРАХУВАТИ
ЧАС
С. 8-9

БОГИ
ДОБРІ
Й ЗЛІ
С. 10-11

МУЗИКА
В КАМЕНІ
С. 16-17

СВЯЩЕННА
РИСОЧКА
С. 18-19

ЧАРІВНА
СІМКА
С. 24-25

ВЕЛИКЕ МІСТО
ВАВИЛОН
С. 26-27

СПОДІВАНИЙ
КРАЙ
С. 32-33

КНИГА
КНИГ
С. 34-35

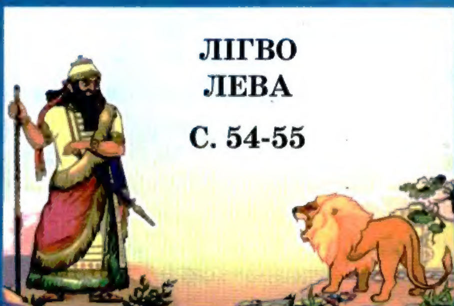

ВІТЕР
МАНДРІВ
С. 36-37

ЦАРСТВО
БЛАГОРОДНОГО
МІНОСА
С. 38-39

ТАЄМНИЦЯ
ДАВНЬОЇ
ІНДІЇ
С. 44-45

КИТАЙСЬКА
ГРАМОТА
С. 46-47

ХИЖА
ДЕРЖАВА
АССИРІЯ
С. 52-53

ЛІГВО
ЛЕВА
С. 54-55

МИША,
ЖАБА,
ПТАХ
І П'ЯТЬ СТРІЛ
С. 60-61

ЗАГИБЕЛЬ ІМПЕРІЇ
С. 62-63

В І Д Г А Д А Й

С Л О В О

С. 64-65

ІСТОРІЯ ПРО ІСТОРІЮ

Чи можна за один день прожити тисячоліття?
Авжеж!
Достатньо прочитати книгу, що її тримаєш у руках.
Вона поведе тебе в таємничий світ сивої давнини,
від якого нас відділяють тисячі років.
Тобі стане відомо,
як люди навчилися будувати прекрасні палаци,
хто є автором найпершого листа,
чи здатне кохання допомогти здолати
страшну потвору,
ціною якої підступності вдалося захопити
могутню фортецю.
Твоїми новими знайомими будуть
можновладний єгипетський фараон
і сміливий вавилонський державець,
маленький китайський імператор
і мудрий грецький оповідач.
Безліч дивовижних зустрічей у тебе попереду.
Захоплюючі й веселі відкриття
чекають на тебе в мандрах.
Сміливіше перегортай сторінку!

ЩАСЛИВОЇ ПУТІ!

З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ЦИВІЛІЗАЦІЯ

Понад шість тисяч років тому на нашій планеті було вже близько 90 мільйонів жителів. Деякі райони Землі, наприклад Близький Схід, мали дуже велику густоту населення.

Місцеві землероби, постійно обмінюючись досвідом, навчилися вирощувати врожаї, котрих було забагато для однієї сім'ї.

Щось лишалося про запас, а частину вже можна було обміняти на різні корисні речі: глечики, мечі, дитячі іграшки.

Саме тут, як нам уже відомо, виросли перші великі міста.

Багатьом із їхніх мешканців було не до господарювання на землі, бо вони мали інший фах і отримували продукти в обмін на свої вироби або знання.

Це були ковалі, ювеліри, шамани, знахарі, воїни.

Звичайно ж, ти пам'ятаєш, що знання та вміння людей називають **культурою**. А такий рівень розвитку культури суспільства, коли з'явилися різні професії, споруджено міста й життя людей впорядковане, називається **цивілізацією**.

Перша цивілізація виникла на берегах ріки Нілу, в Єгипті, близько семи тисяч років тому. Неподалік, щоправда, вже існували деякі великі міста. Але населення в тих містах не було одним народом. Кожне місто мало свого правителя і свої порядки. Єгиптянами ж керував один державець, і всі вони дотримувались одних законів.

Цивілізація **Стародавнього Єгипту** існувала майже чотири тисячі років — набагато довше, аніж існує наша, європейська, цивілізація. Тому давньоєгипетська цивілізація була однією з найрозвиненіших та найцікавіших.

ЄГИПЕТ — ДАР НІЛУ

Єгипет — це країна на півночі Африки, землі якої здебільшого являють мертву пустелю. Протягом року тут іноді не випадає жодної краплини дощу. Але через цю пустелю несе свої води велика ріка **Ніл**. Одна його притока — **Голубий Ніл** — бере свій початок у засніжених горах Ефіопії. Друга його притока — **Білий Ніл** — ховається в непрохідних джунглях тропічної Африки. Влітку, коли в джунглях тривають зливи, а в горах тануть сніги, Ніл наповнюється водою. Тоді ріка широко розливається, покриваючи долину чорним родючим мулом. Ось чому в давні часи єгиптяни називали свою землю **Та Кемет**, що означає «**Чорна Країна**». Так вони підкреслювали відмінність своєї землі від пустелі — «**Червоної Країни**», де нічого не росте. Хоча в мертвих пісках і траплялися **оазиси** — місця, де була вода, — справжньою землею єгиптяни вважали тільки чорну — Кемет.

Кемет складався з двох частин: **Верхнього** та **Нижнього** Єгипту. Верхній Єгипет — це долина Нілу. Завширшки вона не більше 20 кілометрів, але її довжина перевищує шість тисяч кілометрів.

Нижній Єгипет — це дельта Нілу, місце, де, розгалужуючись на сотні рукавів, ріка впадає у Середземне море. Ґирло Нілу дельтою назвали греки, адже за формою воно нагадує трикутник, як і грецька літера «дельта».

Не відразу природа стала щедрою до єгиптян: якби не наполеглива праця багатьох поколінь, долина й дельта Нілу залишися б гнилим болотом серед мертвих пісків.

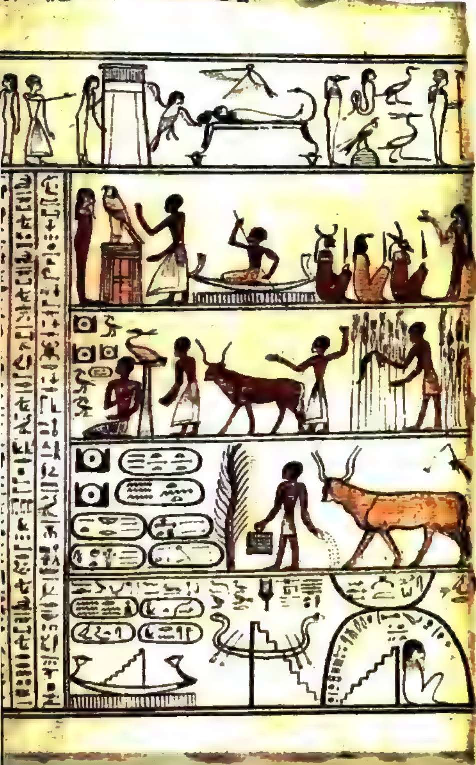

ЯК ПОРАХУВАТИ ЧАС

Невтомні єгиптяни працювали день і ніч. Вони навчилися використовувати силу повені Нілу, осушили болота, впоралися з дикими звірами, що жили у воді, поблизу води або приходили з пустелі на водопій. Змалечку єгиптяни засвоювали суворе правило: хто не копає землі та не носить її разом з усіма, не прокладає каналів і не споруджує насипів, той або через надлишок води в землі згноїть зерно, або через брак вологи доведе посіви до вигоряння.

Завдяки своєму працьовитому народу Стародавній Єгипет перетворився на квітучий край. Особливою пошаною тут користувалися **воїни** і **жерці**.

Єгиптяни мали велику армію і залюбки воювали. Усіх захоплених у полон чужоземців вони обертали на рабів. Ставилися до рабів, як до речей: дарували їх один одному, обмінювали на товари.

Тепер на Землі немає рабства, але людей безправних або цілковито залежних і нині називають **рабами**.

На особливому рахунку в Стародавньому Єгипті були жерці. Вважалося, що лише вони в змозі спілкуватись із вищими силами природи — богами.

Давні єгиптяни відчували себе частиною природи. Через це і своїх богів вони зображували людьми із головами тварин: кого з головою птаха, кого з коров'ячими рогами.

Єгиптяни глибоко вірили у своїх богів і свято їх вшановували. Для кожного вони спорудили по декілька прекрасних будинків — **храмів**.

Кожен «будинок бога» мав свого верховного жерця. Лише йому було дозволено входити до ***святая святих*** храму — туди, де зберігалася статуя бога. Тільки верховний жрець мав право зламати **сім** глиняних **печаток**, аби відчинити віко особливої скрині — **ковчега**. Там зберігалася золота статуя бога. Жрець умивав статую, одягав, прикрашав та ніби годував, приносячи подарунки — **жертви**.

Але давньоєгипетські жерці не тільки здійснювали **жертвопринесення** на честь богів. Вони першими у світі навчилися рахувати час і придумали **календар**.

Жерці помітили, що між двома повенями в долині Нілу на небі 12 разів сходить повний Місяць. Тому проміжок часу між двома повними Місяцями так і назвали — **місяць**. Крім того, жерці встановили, що біля столиці Єгипту повінь починається, коли на небі спалахує яскрава зірка Сіріус. Вони підрахували час між двома повенями — 365 днів. Поділили їх на 12 місяців, і вийшло 30 днів у місяці. А решту, 5 днів, вирішили просто додавати в кінці року. Щоправда, ці «зайві» дні єгиптяни вважали нещасливими.

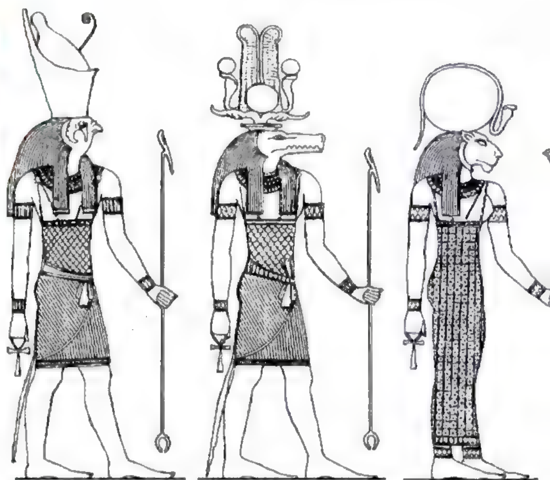
Жерці придумали також сонячний і пісковий годинники, щоб можна було визначати час протягом дня.

Та по-справжньому точний календар з'явився більш ніж через тисячоліття, у Стародавньому Римі.

БОГИ ДОБРІ Й ЗЛІ

У єгиптян було не менше сотні богів. Кожна область країни — **ном** — мала свою священну тварину або птаха: крокодила, бика, кішку, сокола, ібіса.

Особливою пошаною у єгиптян користувалися змії. На головному уборі правителя Єгипту — **фараона** — було зображення кобри. Бог мудрості **Тот** поставав з головою птаха ібіса. Богиня кохання й веселощів, захисниця дітей **Хатор** уявлялася не інакше, як з коров'ячими рогами. Головним же вважався бог Сонця — **Ра**. Єгиптянам він здавався схожим на велетенського жука **скарабея**, котрий котить сонячну кулю. А ще вони зображували Ра в золотому Човні Вічності, що пливе небом. Улюблену ріку Ніл охороняв бог родючості **Осіріс**. Саме він, на думку єгиптян, був першим богом-царем їхньої країни. Якомога кращим намагався він зробити життя людей: навчив їх землеробства, осілості; подарував музику, співи, танці; відбив охоту пожирати одне одного, тобто відучив від **канібалізму.** Але брат Осіріса, бог руйнації та пустелі, підступний **Сет**, вирішив загубити благородного родича.

Якось на бенкеті Сет затіяв начебто гру. Він пообіцяв подарувати скриню, оздоблену золотом і коштовним камінням, тому зі своїх гостей, кому вона прийдеться до зросту. Довірливий Осіріс не припускав, що це пастка, налаштована саме для нього. Виявляється, слуга Осіріса потай зняв зі свого пана мірку й за велику винагороду передав Сетові.

Нічого не підозрюючи, Осіріс забрався до скрині. Щойно він це зробив, змовники зачинили віко, забили величезними дерев'яними цвяхами, засмолили й кинули в Ніл.

Дружина Осіріса — богиня материнства **Ісіда** — відшукала скриню. Вона так побивалася над своїм чоловіком, що той ожив. У них народився син, якого назвали **Гором**.

Сет спробував було вбити й Гора. Одного разу він навіть вирвав у хлопчика око й закопав його в землю. Але добра богиня Хатор повернула Гору зір. Лише втручання бога Ра поклало край ворожнечі. Підступного Сета було покарано, а Гор отримав довічне право царювати в Єгипті.

І відтоді, вважали єгиптяни, в їхній країні запанував лад, бо керувати нею почали нащадки благородного Осіріса, вірної Ісіди й могутнього Гора.

ЖИВІ БОГИ

Фараон у Стародавньому Єгипті вважався не тільки царем, але й богом, навіть кількома богами відразу. Як правитель він був нащадком бога Гора; як володар людських життів уподібнювався сонячному богу Ра; після смерті ж, на думку єгиптян, фараон з'єднувався з богом Осірісом. Зображували фараона в білій короні Верхнього Єгипту або в червоній короні Нижнього Єгипту. Іноді корона була подвійною, біло-червоною, на знак того, що фараону підвладна вся країна.

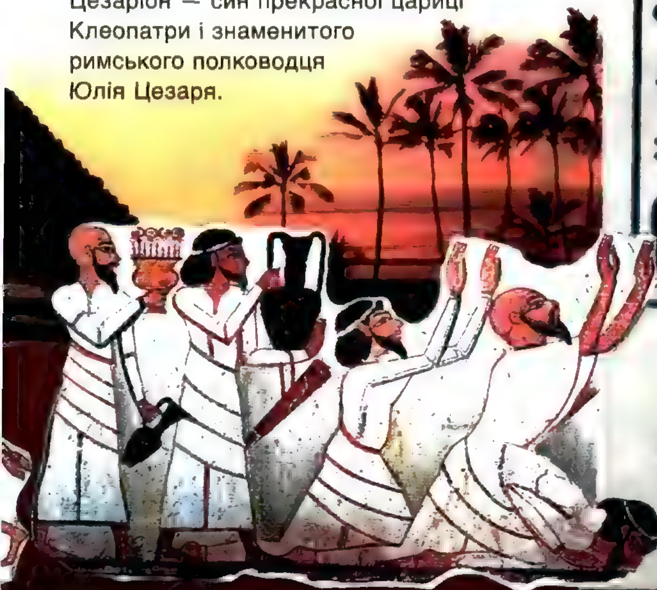
Усе зроблене або сказане фараоном мало виняткове значення для всієї країни. Навіть його умивання було божественним обрядом. Єгиптяни вірили: якщо фараон здоровий, країну чекає розквіт, а коли захворів — не уникнути всім страшного лиха. Мешканці країни завмирали від страху в очікуванні кінця світу, якщо, наприклад, у фараона боліли зуби. Його дружину теж вшановували як богиню. І досі образ **Нефертіті**, дружини фараона **Ехнатона**, викликає захоплення у всьому світі.

За переказами, першим правителем Єгипту був цар **Менес**. Він об'єднав обидві частини Єгипту і заснував столицю країни — **Мемфіс**. Оповідь стверджує, що якось під час полювання Менес ледве не загинув у болоті. Врятував його крокодил, який виніс царя на берег. На місці, де Менес відчув твердь — а це якраз на кордоні долини Нілу та його дельти, — на знак свого порятунку він заснував місто Мемфіс і повелів ушановувати в ньому крокодилів.

Тут же за наказом першого єгипетського фараона було споруджено храм на честь бога **Птаха**, котрий, за переконанням єгиптян, сотворив світ разом з усіма богами. Для Менеса ж було збудовано прекрасний палац, названий «Пер Ао» — «Великий Дім». Ото вже від нього й походить назва «фараон».

По смерті Менеса царський трон посів його син. Так у Єгипті почалась історія царських **династій**, що тривала три тисячі років. А останнім єгипетським фараоном був Цезаріон — син прекрасної цариці Клеопатри і знаменитого римського полководця Юлія Цезаря.

ПЕРШЕ «ЧУДО СВІТУ»

Давні єгиптяни багато яким речам давали незвичайні назви. Словом «Кемет», себто «Чорна», вони називали свою країну. Пустеля була в них «червоною» землею, а море вони шанобливо величали «Великим Зеленим». Іменуватися «людиною» міг тільки єгиптянин. Вираз «у нього немає серця» означав дурня, а «в нього є серце» — розумного. Заможних і знаменитих єгиптян називали «великими», і вони не їли, а «цілували» їжу. Для простих людей придатними були тільки такі слова: «малий», «нещасний», «слабкий». А рабів узагалі називали «живими вбитими».

Найдорожчим вважалося слово «дім». Фараона величали Великим Домом, царську скарбницю — Срібним Домом, храм — Домом Бога, школу — Домом Життя. Головною ж справою кожного єгиптянина було будівництво Дому Вічності для своєї душі.

Давні єгиптяни вважали, що по смерті душа стає вільною, як птах. Іноді вона здіймається в небо, де живуть боги, та завжди повертається у свій дім. А якщо душа не має дому, вона помирає. Кожен з «великих» єгиптян іще за життя мусив побудувати для своєї душі Дім Вічності — **гробницю**. Цю гробницю треба було прикрасити малюнками та статуями її власника. Єгиптянин розмірковував так: якщо вміщене у гробницю тіло все-таки зотліє, душа житиме у статуї. А на випадок руйнації статуї в потаємному місці гробниці було викарбуване ім'я її власника. На крайній випадок воно могло стати притулком для душі. Про тіло теж слід було подбати і перетворити його в мумію. «Мумія» — це «тіло, збережене за допомогою воску або смоли». Мистецтво виготовлення мумій називається **бальзамуванням**. Цим секретом володіли тільки деякі жерці, і вони ховали його за ***сімома печатками***.

Звичайно, найрозкішніші гробниці споруджували для живих богів — фараонів. А оскільки все найбільше єгиптяни позначали словом «пір-ем-ус», то й гробниці назвали **пірамідами**. Саме такої форми, вважали вони, виступив пагорб із води, що з нього бог Птах творив увесь світ.

Найпершу велику піраміду було побудовано єгипетським зодчим **Імхотепом** для фараона Джосера. Єгиптяни були такі вражені цією величною спорудою, що з часом стали вважати Імхотепа богом.

А найбільшу піраміду спорудили для фараона Хеопса. Сто тисяч будівельників працювали протягом аж 20 років. Висота **піраміди Хеопса** 147 метрів — як п'ятдесятиповерховий будинок! Кожна її «цеглинка» важить близько двох тонн — більше, ніж слон. В цю піраміду укладено два з половиною мільйони таких «цеглинок». Їх так щільно припасовано одну до одної, що між ними не пройде навіть тонке лезо ножа. Чотири рівні грані піраміди Хеопса зорієнтовано за чотирма частинами світу. Піраміда Хеопса — найдавніше із «**семи чудес світу**» і єдине, що збереглося до наших днів. Перші ж піраміди не мали чітких граней, їх споруджували у вигляді велетенських сходин.

Усього до наших днів збереглося 60 пірамід. І досі люди ***сушать*** собі ***голову*** над питанням, як це давнім єгиптянам без підйомних кранів, лише за допомогою рук, удалося вибудувати такі грандіозні споруди. Може, за участі інопланетян?

Та як би там не було, не даремно існує вираз: ***«Усе на світі боїться часу, але й час боїться єгипетських пірамід»***.

МУЗИКА В КАМЕНІ

Єгиптяни першими у світі почали будувати не тільки піраміди. Кам'яні храми й палаци виходили в них не гіршими. Добре вміючи обробляти твердий граніт, вони вирубували храми з колонами просто всередині скелі. Із каменю були й величезні статуї фараонів у вигляді **сфінксів** — левів з головою і грудьми людини. Найзнаменитіший, **Великий Сфінкс**, лежить біля великих пірамід. Його витесано з однієї скелі, котра виявилася непридатною при будівництві пірамід. Місцеві жителі й досі називають його Батьком Жаху. Напевно, в цьому є вина давніх греків. У їхніх легендах сфінкс — люта потвора жіночої статі, що пожирала кожного, кому не вдавалося розгадати її загадку. В єгиптян сфінкс був символом царської величі та могутності. Адже лев був священною твариною бога Ра. А фараон вважався сином цього бога.

В іншого сфінкса — *жіноче лице*, щоправда, з бородою. Що поробиш, коли борода, на думку єгиптян, була найліпшою окрасою царського обличчя! Через це фараони, котрі взагалі-то голилися, у свята мусили бути при бороді. Для цього вони мали особливі бороди, які прив'язували мотузочками!

Давнім єгиптянам дуже подобалося споруджувати прямокутні стовпи — **обеліски**, грані яких суціль покривали малюнками-написами на честь фараонів і богів. Ввічливі піддані не забували ім'я фараона обвести овалом — **картушем**. І неодмінно увінчати вершину обеліска маленькою пірамідкою.

Пізніше чимало обелісків було вивезено з Єгипту в інші країни. І нині вони височать у столицях багатьох держав. А ще стало традицією споруджувати обеліски на честь воїнів-захисників.

СВЯЩЕННА РИСОЧКА

Щоб передавати знання від покоління до покоління, давні єгиптяни створили свою писемність, схожу на химерні малюнки. Кожен знак такого письма називається **ієрогліфом**. У перекладі з грецької «ієрогліф» означає «священна рисочка». Справа в тім, що греки, вперше побачивши єгипетські написи, прийняли їх за магічні малюнки! Та й справді, вивчити 700 єгипетських ієрогліфів і навчитися складати з них речення не кожному до снаги! Уміння писати було справою обраних — жерців і тих, кого готували для служби в царському палаці,— писців.

Для навчання в Домі Життя, себто в школі, брали тільки дуже здібних і знатних дітей п'ятирічного віку. Гадаєш, легко їм було бачити ровесників, які бавилися з м'ячем або гралися з кішками, а самим з ранку до вечора зубрити ієрогліфи!

До речі, кішка стала улюбленою домашньою твариною саме у давніх єгиптян. Пухнасті красуні жили чи не в кожній оселі, і ніхто не смів їх кривдити. Карою за вбивство кішки була смерть! Адже кішка, на думку єгиптян,— це богиня радості й донька самого бога Сонця. А вже коли траплялася чорна кішка, її берегли ***як зіницю ока***. Чорний колір, колір родючого мулу, вважався у єгиптян святковим. При пожежі люди насамперед рятували своїх кішок. Якщо це не вдавалося й кішка гинула, всі домочадці глибоко сумували і на знак трауру голили собі брови.

З часом, щоправда, навчатися письма стало легше. Хтось із єгиптян додумався малювати значки не для цілих слів, а для звуків. Із них дуже просто складати слова, адже звуків у будь-якій мові набагато менше, ніж слів. Наприклад, в українській — 44 звуки, а слів — сотні тисяч. Тепер уже нікого не турбувало, чи вдасться намалювати той предмет, про який хотілося написати!

Давні єгиптяни використовували папір, виготовлений із стеблин особливого очерету — **папірусу**, що його було доволі по берегах Нілу. У сучасному Єгипті ця рослина зникла, а в давнину з неї будували човни, плели кошики, взуття і виготовляли папір, який теж називали папірусом. А чорнило тоді робили із сажі. Свої книги давні єгиптяни згортали так, як ми згортаємо фотоплівку. Так і зберігали згорнутими.

Донині в багатьох мовах папір називають словом, схожим на слово «папірус». Згадаймо: англійською папір — *paper* (читається: *пе́йпе*), французькою — *papier* (читається: *пап'є́*), німецькою — *Papier* (читається: *папі́р*).

БАТЬКІВЩИНА МУДРОСТІ

Стародавній Єгипет по праву називають батьківщиною мудрості. І хоча єгипетські ієрогліфи розшифровано порівняно недавно (це зробив на початку 19 століття видатний французький учений Ж. Ф. Шампольйон), ми багато за що маємо бути вдячними єгиптянам. Саме вони навчили нас лічити десятками й сотнями, тобто винайшли ***десяткову систему числення***, котрою ми користуємося й нині. Число «**мільйон**» теж придумали в Єгипті. Там воно зображувалось у вигляді людини з піднесеними догори руками від здивування перед таким числом. (А слово «мільйон» придумав усього 700 років тому італійський мандрівник Марко Поло.) Давні єгиптяни були великими **хіміками**. Лише декілька років тому було розкрито їхній секрет бальзамування мумій. Зате слово «хімія» увічнило пам'ять про країну Чорної землі, адже воно походить од назви «Кемет». Друга частина назви Єгипту — «та», тобто «країна»,— лишилась у чудовому жіночому імені Таїсія: «Та-і-сіс» буквально означає «країна богині Ісіди».

А якими хазяйновитими були стародавні єгиптяни! Вони навчили нас випікати смачний хліб, виробляти цукерки й варити пиво. Навіть тістечка вперше з'явилися саме у Стародавньому Єгипті!

Єгиптяни були ще й чудовими майстрами. Крім пірамід і палаців з величезними красивими колонами, вони придумали меблі: шафи, ліжка, столи, стільці. Перші музичні інструменти теж родом з Єгипту. А що вже говорити про парфуми й косметику!

Єгиптяни були першими справжніми мандрівниками. Куди тільки не вирушали їхні торгові каравани й човни! У найвіддаленіших землях єгипетські купці обмінювали свої товари на слонову кістку, чорне дерево, шкури леопардів, навіть на хвости жирафів, із котрих виходили такі зручні мухобійки.

З мухами як розносщиками тяжких захворювань єгиптяни нещадно воювали. Єдиними мухами, яких вони цінували, були нагородні мухи з чистого золота. Ними наділяли солдат, які в бою добряче «кусали» ворогів своїми влучними стрілами.

Велику цивілізацію створили стародавні єгиптяни. І хоча вона згасла майже дві тисячі років тому, чимало її досягнень живуть і нині.

КРАЇНА РІК-БЛИЗНЮКІВ

Не поступається за давністю єгипетській і та цивілізація, що виникла на терені сучасного Іраку. Тут протікають дві великі ріки — **Тигр** і **Євфрат**. Отож, іменння ця країна отримала **Межиріччя**, або по-грецьки — **Месопотамія**. Інколи її називають за народом, що створив цю цивілізацію, — **Шумер**. Власне, шумери не були аборигенами Межиріччя. Вони прибули звідкись іздалеку і принесли на свою нову батьківщину високу культуру. Шумери відзначалися винятковою працьовитістю. Шість тисяч років тому вони вже побудували великі міста, осушили болота й навчилися споруджувати з цегли величні храми. Лісів у цих краях було мало. Тож шумерам довелося всі будівлі робити з глини, змішаної з болотяним мулом. Виліплені з цієї суміші невеликі рівні плескачі сушили на сонці, а потім додумалися випалювати на вогні. Так уперше в історії людства було винайдено **цеглу**.

А близько 3000 року до нашої ери в Шумері сталася подія, що докорінно змінила життя народу і справила величезний вплив на історію всього людства. Шумери, незалежно від єгиптян, а може, й раніше за жителів Чорної країни, створили свою **писемність**.

Саме в ці часи, завдяки своїй винахідливості та працьовитості, шумери навчилися вирощувати добрі врожаї. Міста ставали заможнішими з кожним роком. Треба було вести облік. Тим паче що хазяйновиті шумери не розкидалися й крихтами. Недаремно ж у них найменшою мірою ваги була зернина ячменю — *ше*.

Отож, навчитися писати для такого народу було конче необхідною справою. Самі шумери стверджували, що писемність подарували їм боги. А богів у шумерів було набагато більше, ніж у єгиптян,— майже три тисячі. Так що свого бога мала майже кожна річ.

Усіх богів шумери щедро обдаровували, а багатьом із них спорудили храми, схожі на вежі-сходи. Називали вони ці храми **зікуратами**.

Писали шумери на глиняних табличках. Коли ті були сирими, на них загостреною паличкою видавлювали прості малюнки. Така писемність, подібна до пташиних слідів, називається **клинописом**. Таблички робили невеликими, аби зручно було тримати на долоні. Замість підпису на них ставили відтиск-печатку. Кожен заможний житель Шумеру мав при собі невеличкий різьблений циліндрик. Його, як барильце, постійно носили на шнурочку на шиї. Навіть уночі шумери не знімали цього барильця: боялися, аби те не потрапило у чужі руки. Адже відтиск був знаком власності. А берегти своє добро шумери вміли!

ЧАРІВНА СІМКА

Саме в Шумері 4600 років тому, тобто близько 2600 року до нашої ери, на знаменитих глиняних табличках було записано перший у світі великий літературний твір. Це — історія у віршах, поема про **Ґільґамеша**, царя міста Урука.

У дитинстві Ґільґамеш поводився кепсько: був забіякою, кривдив дівчаток. Усім так обридли його витівки, що жителі міста благали богів покарати хулігана. Ті послали на землю дикуна Енкіду, аби він угамував царя-бешкетника.

Спочатку Ґільґамеш і Енкіду побилися, а потім заприятелювали й домовилися разом захищати людей од злих сил. Але сталося лихо: Енкіду загинув. Ґільґамеш дуже побивався: чому люди не безсмертні, як боги?

Ґільґамеш вирішив знайти засіб зробити людей безсмертними. Він вирушив до свого великого пращура Утнапішті, щоб вивідати в того секрет вічного життя. Адже Утнапішті був єдиним із людей, хто за допомогою богів врятувався од Всесвітнього Потопу й сам став богом.

Утнапішті розповів герою, як знайти «траву безсмертя». Але боги завадили Ґільґамешу. Вони підіслали до царя змію, й вона під покровом ночі викрала чарівний засіб. Лишилося повір'я, що саме відтоді змії не помирають, а тільки міняють шкіру. Довелося відважному герою повертатися додому з порожніми руками! Але незважаючи на це, мешканці міста Урука не перестали поважати свого царя, вітали його як справжнього героя, адже він учинив чимало подвигів. Ось такою вийшла перша у світі поема — сумною і повчальною.

Гірка доля випала і державі Шумер. Чотири тисячі років тому її столицю, місто Ур, було вщент зруйновано завойовниками. З того часу й до кінця стародавнього світу країна називалася Вавилонією, бо її новою столицею було вже місто **Вавилон**.

Але культура шумерів не зникла. Її повністю перейняли нові господарі давньої землі. Наш тиждень саме тому налічує сім, а не вісім чи дев'ять днів, що ми й досі дотримуємося шумерського обліку часу. Цифра «сім» була священною для жителів країни рік-близнюків. Крім сімки, шумери вважали священними числа 12 і 60, а також 360.

Не випадково й нині рік має 12 місяців, година — 60 хвилин, а хвилина — 60 секунд. І повне коло ми ділимо на 360 градусів. А добу стародавні шумери та їхні спадкоємці — вавилоняни — розбивали на 12 частин, а не на 24, як тепер. У пам'ять про ті часи на наших годинниках тільки 12 чисел.

А ще ці стародавні народи подарували нам чудові жіночі імена. Одним із найулюбленіших у шумерів було ім'я **Ніна**, що перекладається як «володарка», а у вавилонян — **Тамара**, що означає «фінікова пальма».

ВЕЛИКЕ МІСТО ВАВИЛОН

Історія країни Вавилонії була тривалою, бурхливою та складною. Вона зазнала і розквіту, і руйнації, і володарювання чужинців. Але майже протягом усього часу її столиця — велике місто Вавилон — зберігала самоврядування. «***Навіть собака стає вільним, коли заходить до Вавилона***»,— з гордістю говорили його мешканці.

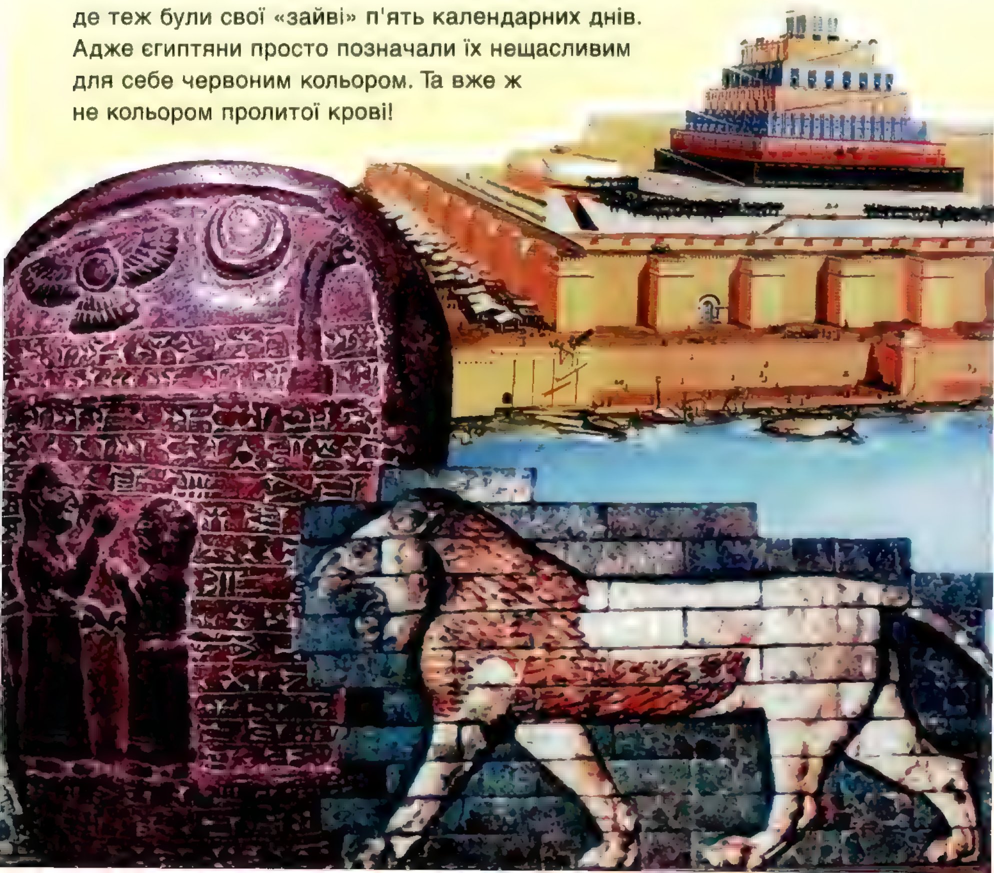
У стародавньому світі не було більшого міста, ніж Вавилон. У ньому проживало не менше півмільйона мешканців. Городяни пишалися тим, що назва їхнього міста означає «ворота бога». А в урочистих випадках Вавилон іменували не інакше як «пупом неба і землі». Вавилон славився визначними вченими. Вони досліджували рух планет, уміли робити складні розрахунки. А все завдяки тому, що нові володарі не знищили глиняні книги шумерів, а зберегли і примножили спадщину своїх попередників. Як і шумери, вони рахували по шістдесят, себто дотримувалися **шістдесяткової системи лічби**, і вважали магічною цифру «сім».

Вавилоняни продовжували вшановувати шумерських богів, однак називали їх іншими іменами. Було в них сім головних богів, кожен з яких мав свої обов'язки, своє місто, свій храм, тобто дім, де мешкав, своє небесне світило та свій день тижня. Ця божественна сімка була символом єдності країни, союзу семи її головних міст. А очолював сімку владика **Мардук** — головний бог Вавилона.

Вавилонські боги, як і шумерські, вважалися жорстокими і кровожерними. Тривалий час у Вавилоні спільні гріхи жителів країни спокутувалися людською жертвою. На Новий рік — а у Вавилоні він наступав весною — цар поступався троном простому чоловікові. Цей простий чоловік царював протягом п'яти «зайвих» днів. А потім під час урочистої церемонії «новорічного» царя вбивали, аби пролитою кров'ю очистити від гріхів усю країну.

Погодься, ніякого порівняння зі Стародавнім Єгиптом, де теж були свої «зайві» п'ять календарних днів. Адже єгиптяни просто позначали їх нещасливим для себе червоним кольором. Та вже ж не кольором пролитої крові!

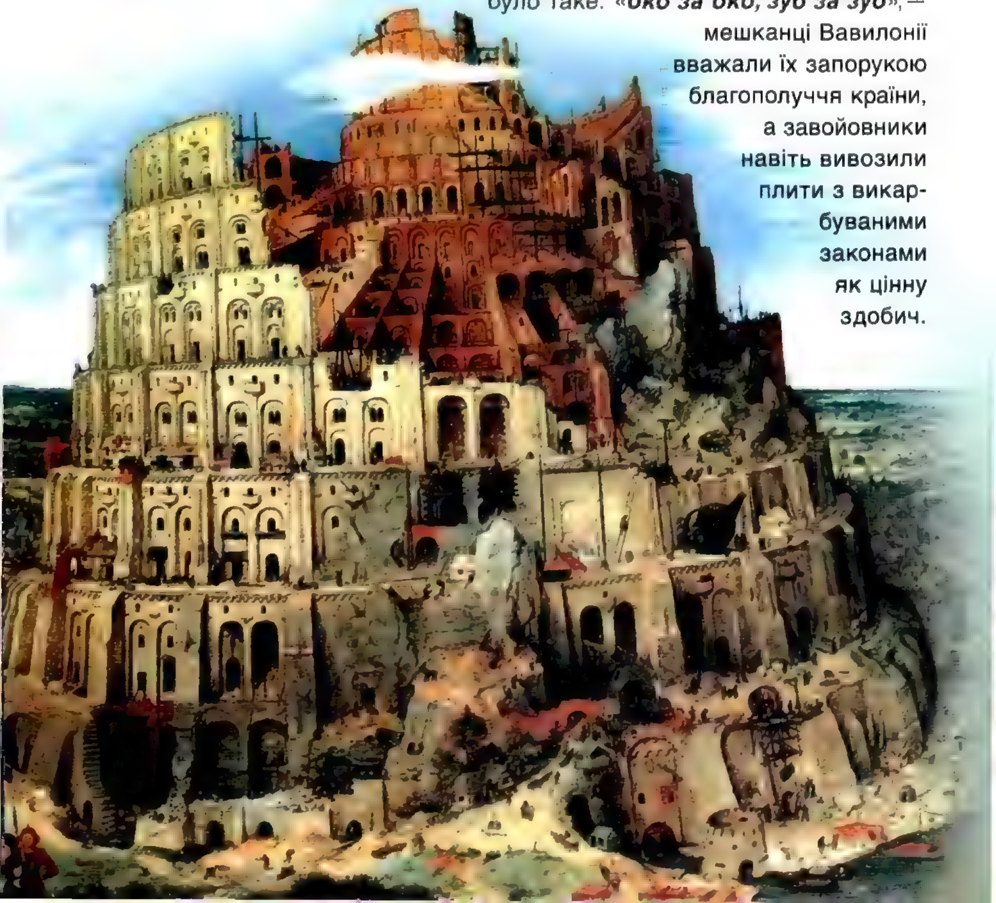

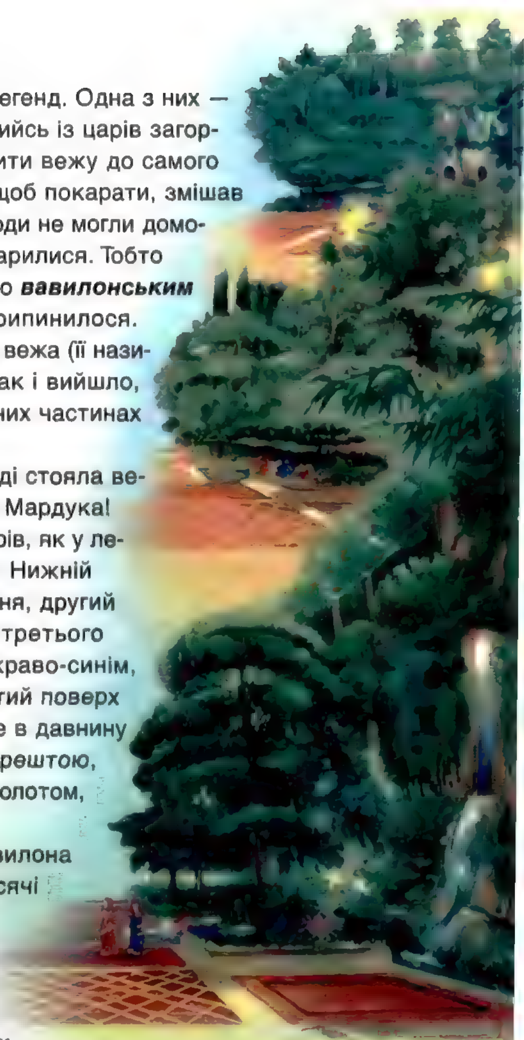
СХОДИ НА НЕБО

Найвідомішим царем Вавилона був **Хаммурапі**, «гроза чотирьох сторін світу», як він сам себе величав. Хаммурапі першим у світі створив єдині закони для всієї країни. Цар звелів їх викарбувати на великих чорних кам'яних плитах і встановити на ринкових площах головних міст.

Здавалося б, що ж тут дивного? Хіба мало маємо законів! Та почав створювати закони і пояснив їхню необхідність для впорядкування людського життя саме Хаммурапі. Адже тільки закон визначає відносини між людьми і дає кожному стільки свободи, скільки не зашкодить свободі інших.

І хоча, на наш погляд, закони «грози чотирьох сторін світу» видаються надто суворими — головним їхнім правилом було таке: «***око за око, зуб за зуб***», — мешканці Вавилонії вважали їх запорукою благополуччя країни, а завойовники навіть вивозили плити з викарбуваними законами як цінну здобич.

Про Вавилон складено чимало легенд. Одна з них — про Вавилонську вежу. Кажуть, якийсь із царів загордився настільки, що звелів спорудити вежу до самого неба. Бог розгнівався на людей і, щоб покарати, змішав їхні мови. Зчинився гармидер, бо люди не могли домовитися між собою, а тільки пересварилися. Тобто почалось те, що ми тепер називаємо ***вавилонським стовпотворінням***. Будівництво припинилося. Будівельники розбрелися по світу, а вежа (її називали стовпом) розвалилася. Ось так і вийшло, розповідає легенда, що люди в різних частинах світу говорять різними мовами.

Але ж у центрі Вавилона і справді стояла величезна вежа-зікурат — храм бога Мардука! Хоча вона й не досягала 42 кілометрів, як у легенді, та була високою і величною. Нижній поверх храму мав чорне забарвлення, другий вражав ідеальною білизною, колір третього був малиновим, четвертого — яскраво-синім, а п'ятого — ясно-червоним... Шостий поверх було оздоблено чистим сріблом, яке в давнину цінувалося дорожче за золото. І, зрештою, останній — сьомий — поверх сяяв золотом, як сонце.

Але найбільшою дивовижею Вавилона всі оповідачі давнини називали висячі сади. Їх, як і єгипетські піраміди, долучали до «семи чудес світу». Ці сади, котрі називали ***висячими садами Семіраміди***, були не дарунком природи, а витвором людських рук. Спочатку величезні кам'яні плити були засипані родючим ґрунтом, аби в ньому вкоренилися дерева. Потім було створено штучні ріки й бурхливі водоспади. І воду тут рухали не сили природи, а м'язи сотень рабів. Щоправда, до жорстокої ассирійської цариці Семіраміди висячі сади не мають ніякого відношення. Спорудити їх звелів вавилонський цар **Навуходоносор** для своєї дружини — мідійської царівни. А згадувана Семіраміда жила двома століттями раніше...

У ЗАТІНКУ МОГУТНІХ КЕДРІВ

Між Єгиптом і Месопотамією через сучасні Ліван, Сирію, Туреччину та Ірак простяглися землі «Родючого Півмісяця». Тут немає великих річок, зате багато гір, де ростуть могутні дерева — кедри. Не бракує тут і дощів. Отож, по-справжньому розвинене сільське господарство вперше у світі з'явилося саме в цих краях. Ці землі можна вважати перехрестям давньої історії. Сюди в різні часи прибували численні народи, аби, поселившись на благодатних землях, розводити худобу, особливо овець, торгувати деревиною. Сюди посилали свої армії фараони Єгипту, царі Шумеру й Вавилона, діставалися племена скотарів із степів та пустель Аравії. Тут іще в давнину було засновано перші великі міста. Деякі з них і понині мають первісну назву. А вони ж — сучасники єгипетських пірамід і глиняних табличок!

Північніше цих земель, на території сучасної Туреччини, свою особливу цивілізацію колись створили **хети** — народ войовничий і працьовитий. *Хети — це найближчий до нас за мовою народ стародавнього світу.*

Історія Хетської держави — це історія безперервних воєн. З ким тільки не воювали хети! Краще навченого й міцнішого війська годі було шукати. Бойові двоколісні візки — легкі **колісниці** — являли собою грізну силу хетського війська, яке вважалося непереможним.

Але найбільших успіхів досягли хети, оволодівши новим міцним матеріалом — **залізом**. Відомо, що олово плавиться при температурі 232 градуси, мідь — при 1083 градусах. А щоб рідким стало залізо, треба не менше 1535 градусів.

Виплавити з руди чисте залізо було справою нелегкою. «Небесний» метал, як тоді називали залізо, траплявся досі у вигляді метеоритів, що впали з неба. Тому й цінували його дорожче за золото та срібло. У могутнього єгипетського фараона **Тутанхамона** була лише одна маленька іграшкова фігурка із заліза, хоча золота, срібла, коштовного каміння було без ліку.

Важко сказати, кому першому спало на думку, що важкі червонясто-коричневі камені містять у собі залізну руду. Але те, що саме хети першими почали продавати в сусідні країни міцні мечі й сокири із заліза, можна стверджувати сміливо.

Звичайно ж, хети не тільки воювали. Вони любили й самі створювати легенди та записувати на глиняних табличках оповіді сусідніх країв. Чимало історій давно зниклих народів дійшли до нас у переказах хетських письменників.

Хетське царство існувало близько 450 років. Воно загинуло 1200 року до нашої ери внаслідок страшної навали племен, од яких лишилася тільки дивна назва: **«народи моря»**.

СПОДІВАНИЙ КРАЙ

Саме в ті часи, коли після навали «народів моря» згасала зірка хетської цивілізації, неподалік од неї починала сходити зоря цивілізації стародавніх євреїв — народу, про який відомо чимало захоплюючих історій і легенд.

Євреї, на відміну від інших народів, першими почали вшановувати не багатьох богів, а єдиного Бога. За легендою, Він уклав з євреями особливу угоду — **Заповіт** — про те, що вони не служитимуть ніякому іншому божеству, а за це Бог оберігатиме їхній народ.

Племена євреїв прийшли в Західну Азію наприкінці 13 — на початку 12 століть до нашої ери із Ура (міста поблизу сучасного Багдада). Самі євреї називали себе не племенами, а **колінами**. За переказами, всі 12 колін стародавніх євреїв були родичами, бо походили від 12 синів одного батька — Якова, котрий за свою покірність дістав особливе благословення Бога й нове ім'я — **Ізраїль**. Відтоді євреї почали називатися «**синами ізраїлевими**» або за ім'ям одного з 12 колін, наприклад: коліно Іудине або коліно Веніамінове.

Легенда розповідає, що «сини Ізраїлеві» прийшли на нову землю з дозволу Бога. Він відправив Свій «***вибраний***» ***народ*** на пошуки справжньої батьківщини, «***землі обітованої***», і точно вказав, де вона знаходиться. Там євреї обжилися і з часом перетворили мертву землю у квітучий сад. Вони спорудили величні храми, побудували чудові міста, багатьом із них надавши химерних форм, як, наприклад, Іродіону, що має вигляд кратера вулкана.

КНИГА КНИГ

Неоціненною заслугою єврейського народу є створення книг **Старого Заповіту**. Ці книги разом із пізніше написаними книгами **Нового Заповіту** зібрані у священну для багатьох людей **Біблію**. Договір євреїв, Заповіт, християни вважають Старим, бо його замінено вченням **Ісуса Христа** — Новим Заповітом. Словом «Біблія», що грецькою означає свиток або книгу, обидва Заповіти почали іменувати пізніше. А спершу їх називали **Святим Письмом**.

У першій частині Старого Завіту, що називається **П'ятикнижжям Мойсея**, подано історію сотворіння світу. Насправді, це одна книга, тільки велика. В давнину вона не вміщалася на одному свитку, то її й розділили на п'ять частин, п'ять книг. Тому і стали називати П'ятикнижжям.

Тут ідеться про те, як Бог за **шість днів** сотворив Землю і Небо, а також тварин. Останнього, шостого, дня Він виліпив із глини першу людину і назвав її **Адамом**, що в перекладі з давньоєврейської мови означає «людина». Потім із ребра Адама Бог сотворив жінку.

Спершу Адам і його жінка жили в **Раю**. Та якось змій-спокусник умовив жінку скуштувати плоди з дерева пізнання Добра і Зла. Бог розгнівався на порушників і вигнав їх із Раю. У змія Бог відібрав ноги, щоб той плазував по землі. Жінка із того часу мусила в муках народжувати дітей. Адаму ж було призначено тяжко працювати, в ***поті чола свого*** добуваючи хліб свій. Так, за Біблією, почалась історія людського роду.

Дружина Адама народила двох синів — **Каїна** та **Авеля**. За це Адам дав їй ім'я **Єва**, себто «та, що дає життя». Але Каїн у нападі люті вчинив страшний гріх: убив свого молодшого брата.

Відтоді людські гріхи тільки множаться. Тому Бог наслав на землю Всесвітній Потоп. Із усіх людей Він помилував лише трудівника Ноя та його родину. Але син Ноя — **Хам** — образив свого батька. Із того часу невиховану, брутальну людину називають «хамом». І знову почався відлік людських гріхів.

Але були в біблійній історії й гарні люди. Їм було дано чути й бачити Бога. Та тільки великому **Мойсею** Бог відкрив своє ім'я — **Ягве**. Саме йому Бог доручив вивести євреїв з Єгипту, де вони були рабами фараона. Фараон відмовився відпускати євреїв. Тоді Бог наслав на Єгипет десять лих, «***десять кар єгипетських***», і фараон змушений був скоритися.

Під час зупинки біля **гори Сінай** на шляху біблійних євреїв до Палестини Бог прикликав до себе Мойсея і вручив йому дві кам'яні плити — скрижалі, тобто «одкровення». Там було записано десять правил, **десять заповідей**: на одній скрижалі були заповіді про любов до Бога, на другій — до людей. А ти знаєш ці заповіді?

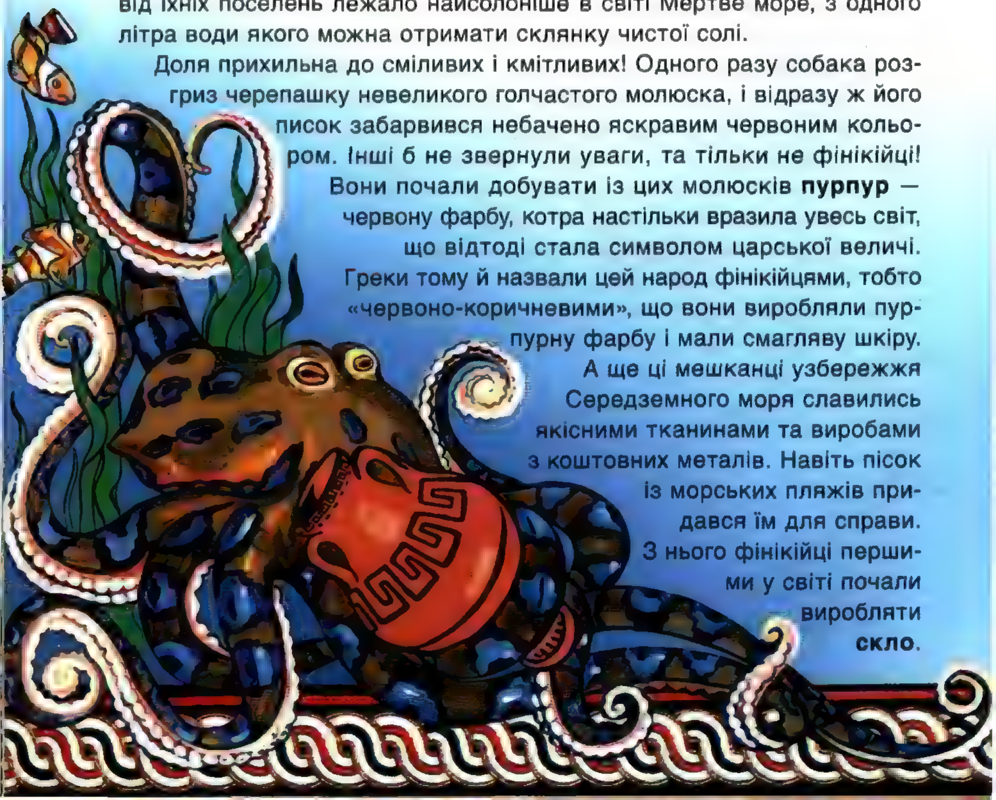
ВІТЕР МАНДРІВ

Близько 1200 року до нашої ери досяг свого розквіту ще один народ — **фінікійці**. Це були сміливі та відважні мореплавці. Достеменно відомо, що кораблі фінікійців обігнули Африку, маршрути їхніх подорожей пролягли від Британських островів до Індії. Є припущення, що ці мандрівники не раз бували й біля берегів Америки.

Фінікійці створили на Середземному морі справжній флот. Вони будували свої судна із знаменитого ліванського кедра, деревина якого не піддається гниттю. Вони ж придумали **галеру** — новий тип корабля, котрим користувалися різні народи протягом багатьох століть.

Славилися фінікійці й розсудливістю. Першим у світі спало їм на думку за допомогою солі зберігати від псування рибу. Отож, вони могли постачати її навіть віддаленим державам. А разом — і сіллю торгувати.

Сіль у давнину цінувалася дорожче за золото. Через неї спалахували війни. На торгівлі сіллю казково збагачувалися цілі країни. Фінікійці — один із тих народів, чий добробут завдячував солі. Адже неподалік від їхніх поселень лежало найсолоніше в світі Мертве море, з одного літра води якого можна отримати склянку чистої солі.

Доля прихильна до сміливих і кмітливих! Одного разу собака розгриз черепашку невеликого голчастого молюска, і відразу ж його писок забарвився небачено яскравим червоним кольором. Інші б не звернули уваги, та тільки не фінікійці! Вони почали добувати із цих молюсків **пурпур** — червону фарбу, котра настільки вразила увесь світ, що відтоді стала символом царської величі. Греки тому й назвали цей народ фінікійцями, тобто «червоно-коричневими», що вони виробляли пурпурну фарбу і мали смагляву шкіру.

А ще ці мешканці узбережжя Середземного моря славились якісними тканинами та виробами з коштовних металів. Навіть пісок із морських пляжів придався їм для справи. З нього фінікійці першими у світі почали виробляти **скло**.

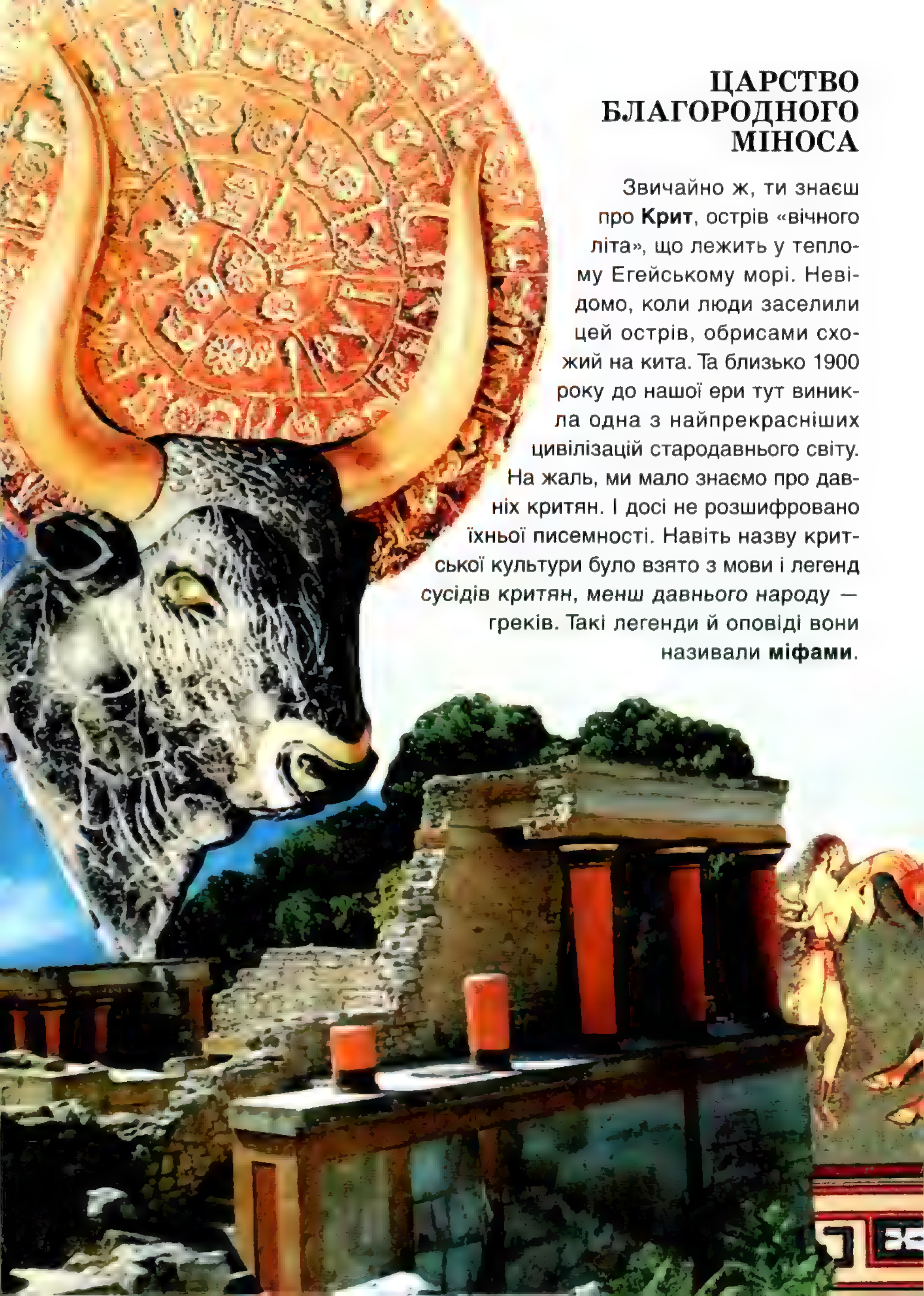

Немає нічого дивного, що містом **Тир**, столицею Фінікії, правили купці. Вони в усі часи вважали за краще не воювати із сусідами, а знаходити з ними спільну мову і торгувати.

Фінікійці першими у світі винайшли **бетон** і почали споруджувати багатоповерхові житла.

Фінікійці сворили і особливу **абетку**. Через деякий час цю абетку у них перейняли греки, а від греків згодом запозичили й ми. А саме слово «абетка» в нашій мові так і лишилося фінікійським. Воно походить од перших двох літер фінікійської азбуки — «алеф» і «бет».

На жаль, розвиток фінікійської цивілізації загальмували жорстокі війни з ласими до чужого добра сусідами — **Ассирією**, Вавилоном та **Персією**. Деякі фінікійці у ті часи перебралися до Греції, інші вирушили на нові землі. Одне з міст, заснованих фінікійцями,— **Карфаґен**, стало з часом могутньою державою, грізним суперником самого Риму.

ЦАРСТВО БЛАГОРОДНОГО МІНОСА

Звичайно ж, ти знаєш про **Крит**, острів «вічного літа», що лежить у теплому Егейському морі. Невідомо, коли люди заселили цей острів, обрисами схожий на кита. Та близько 1900 року до нашої ери тут виникла одна з найпрекрасніших цивілізацій стародавнього світу. На жаль, ми мало знаємо про давніх критян. І досі не розшифровано їхньої писемності. Навіть назву критської культури було взято з мови і легенд *сусідів критян, менш давнього народу* — греків. Такі легенди й оповіді вони називали **міфами**.

Міфи розповідають, нібито в давні часи островом Крит правив цар **Мінос**. Його батьком був сам **Зевс** — головний грецький бог, повелитель небес, володар блискавки й грому. Бог-громовержець покохав земну дівчину **Європу**, доньку фінікійського царя. Зевс з'явився перед нею у вигляді бика, викрав її і повіз на острів Крит. Там у них народився син Мінос, котрий згодом почав правити островом. Відтоді критяни почали з повагою ставитися до биків і вшановувати їх.

Мінос перетворив свою країну на квітучу державу. А палац **Лабіринт**, що його спорудив для царя великий грецький художник **Дедал**, вражав усіх своїми заплутаними коридорами: ввійшовши до нього, вже неможливо було повернутися назад.

Побоюючись, що такий великий зодчий покине острів, Мінос кинув Дедала та його сина **Ікара** до в'язниці. Але Дедал був знаменитим винахідником. Із пташиного пір'я, котре скріпив воском, він змайстрував дві пари крил. З їхньою допомогою Дедал із сином утекли з в'язниці. На лихо, Ікар не прислухався до порад батька і злетів просто до небес. Сонце розтопило віск, пір'я розсипалось, Ікар упав у море і загинув...

ГНІВ БОГІВ

Мінойська цивілізація, царство владики Міноса, процвітала не одну сотню літ. Це при тому, що міста Криту не були укріплені мурами та вежами. Море стало для критян головним союзником. Остров'яни створили наймогутніший на Середземному морі флот. Вороги просто не могли наблизитися до їхніх берегів. Недаремно своїм верховним покровителем критяни вважали бога моря **Посейдона**. Його, як і Зевса, вони уявляли в образі бика. На його честь влаштовували свята, схожі на сучасну кориду. А по сусідству, на Балканському півострові, сходила зоря іншої цивілізації — **мікенської**, названої так за іменем великого міста **Мікени**.

Обидві цивілізації обмінювалися знаннями і товарами. Жителі материка, запозичивши в остров'ян письмо, переробили і спростили його так, що ним стало зручніше користуватися й жителям Криту.

А правителі Мікен і Криту вели суперництво щодо влади й могутності. Про це складено чимало міфів. Один із них розповідає, як відважний герой Тесей із Афін подолав сина Міноса, напівлюдину-напівбика **Мінотавра**, що жив у Лабіринті. Важко сказати, чи вдалося б це Тесею, коли б не **Аріадна**, донька царя Міноса, що покохала афінського парубка. Вона дала Тесею меч, який міг убити Мінотавра, та клубок ниток, аби не заблукати в Лабіринті. Так завдяки коханню Аріадни та відвазі Тесея було подолано страшну потвору.

Мінойці гордилися тим, що ведуть свій рід від самого Зевса. Мешканці ж Мікен у відповідь розповідали легенду про те, що їхніми предками були мужні воїни-**ахейці**, нащадки великого героя **Персея**. За міфами, Персей був сином Зевса і земної царівни **Данаї**.

Насправді ж мінойці з ахейцями суперничали передусім у пануванні над торговими шляхами в Середземному морі. Мінойці воювати не любили. Проте, як досвідчені мореплавці, не забували оснащувати свої торгові судна військовим спорядженням. А от ахейці води побоювалися. Вони виходили в море тільки задля грабежу, тобто піратства.

Усе змінилося 1450 року до нашої ери. Тоді на острові **Фера**, що поблизу Криту, прокинувся вулкан. Землетрус, який стався після його виверження, зруйнував критські міста. А велетенська припливна хвиля змила їх ***з лиця землі***. Багато людей загинуло. Поля, засипані вулканічним попелом, стали неродючими. Колись велика держава занепала. Ті, кому пощастило врятуватись, переселилися з Криту на інші землі. На багато століть у світі забули про мінойську цивілізацію. Все, що лишилося від неї в пам'яті наступних поколінь,— це легенда про загибель великого материка **Атлантиди**.

«ЗОЛОТОПИШНІ» МІКЕНИ

Так назвав головне місто греків-ахейців, що скористалися лихом і загарбали Мінойське царство, великий поет давнини **Гомер** (його ім'я по-грецьки означає «сліпий»), автор поем «**Іліада**» та «**Одіссея**». Войовничі ахейські царі ласими були на чуже добро. Про їхнє віроломство і жорстокість розповідають міфи. Царі не мирилися один з одним, але коли траплялася нагода пограбувати сусідів, залюбки об'єднували свої сили. Ахейці, на відміну від підкорених ними мінойців, змушені були оточувати свої міста могутніми укріпленнями. А царський палац вони зазвичай споруджували на високих кручах. Тому називали його **акрополем**, що значить «верхнє місто».

Останнім походом ахейців була **Троянська війна**. Привід для війни, як розповідає легенда, був таким. Паріс, син царя Трої, за допомогою богині краси Афродіти викрав у ахейського царя Спарти його дружину. Прекрасна Єлена на той час вважалася найкрасивішою жінкою світу.

Ахейці розлютилися на троянців і оголосили їм війну. Очолив похід тодішній правитель Мікен цар **Агамемнон**.

Десять років ахейці не могли взяти Трою. За порадою хитромудрого Одіссея, котрий хоча й неохоче, але вимушений був узяти участь в поході на Трою, ахейці збудували величезного дерев'яного коня. Всередині його заховали кількох воїнів. Решта ахейського війська відпливла на кораблях, начебто знявши облогу. Троянці втягли коня в місто. Вони повірили словам полоненого, що володіння конем зробить Трою неприступною. Вночі ахейці вийшли з коня і відкрили ворота Трої своєму війську, яке повернулося. Троя була переможена і зруйнована.

З того часу вираз «***троянський кінь***» означає «підступний дарунок».

ТАЄМНИЦЯ ДАВНЬОЇ ІНДІЇ

Про стародавню історію Індії відомо дуже мало. Знаємо, що понад чотири тисячі років тому в долині ріки Інду вже існувала велика цивілізація. Було споруджено міста **Моґенджо-Даро** і **Ґараппі**, в яких жили сотні тисяч мешканців. У містах був навіть водогін.

Люди чомусь покинули ці місця. Спорожнілі міста з часом позаростали густими тропічними лісами і стали житлом для змій і тигрів. Одні вважають, що люди втекли, рятуючись од страшної хвороби. Інші припускають, що темношкірих **дравідів**, мешканців давніх міст, витіснили племена світлошкірих **аріїв**, котрі три з половиною тисячі років тому прийшли в Індію з півночі, з Європи та з Ірану.

Хоча у «**Ведах**» — давніх переказах аріїв — навіть натяку немає про криваву боротьбу ***не на життя, а на смерть***. Арії з дравідами створювали сім'ї, мови їхні змішалися. Виник миролюбний індійський народ. Арії принесли свої вірування й перекази. Так в Індії майже три тисячі років тому зародилася релігія під назвою **індуїзм**.

У цій релігії — багато богів. Усі вони дуже кохають своїх прекрасних дружин. Творцем світу **індуси** (прихильники індуїзму, а не всі індійці) вважають бога **Брахму**. Його дружина — Сарасваті — покровителька танцю, прегарна, як 10 мільйонів нічних світил, і завжди усміхнена. Бог **Шива** — покровитель розуму. Його часто зображують триоким. Третє око дає богу можливість бачити душу людини. Дружина Шиви — Калі — гарна, як 10 мільйонів денних світил.

Індуси вірять, що Брахма створив людей із різних частин свого тіла. Отож, кожна така група людей, тобто **каста**, має своє призначення. Із своїх уст бог сотворив найвищу касту жерців, тобто **брахманів**; із рук і плечей народилися воїни; із стегон з'явилися землероби, купці та ремісники. Четверта, найнижча каста — слуги. Їх, за переказами, було створено зі стіп Брахми і тому вони приречені плазувати в пилюці.

Але були ще й ті, кого не допускали навіть у найнижчу із каст, — недоторкані. Їм не дозволялося наближатися навіть до колодязів, бо вважалося, що вони своїм диханням оскверняють воду. Недоторканим залишалося тільки сподіватися, що в наступному житті Брахма віддасть належне їхньому терпінню і вони потраплять хоч до якоїсь касти.

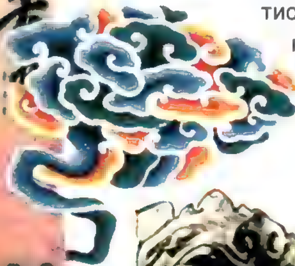
КИТАЙСЬКА ГРАМОТА

Дивина — та й годі! Країну, котру ми іменуємо **Китаєм**, самі її жителі так не називали. Для своєї країни вони придумували красиві назви, щось на зразок «Піднебесної країни» або «Серединного царства». Іноді країну величали на честь правлячої династії, наприклад Цінь.

У нашій мові закріпилась давня помилка. Китаєм ці землі назвали по імені монгольського народу китаїв, які жили на півночі країни.

В інших європейських мовах також суцільна плутанина. Англійці, скажімо, дали Китаю назву China (читається: *ча́йна*), французи — Chine (читається: *шін*), а німці — Chino (читається: *хі́но*).

Навряд чи в цій плутанині винен хтось, окрім самих китайців. Адже їхня держава кілька тисячоліть була відмежована від усього світу **Великим Китайським муром** — найбільшою спорудою в історії людства. Цей мур — єдиний витвір людей, що його видно з космосу ***неозброєним оком***.

Ще в сиву давнину китайці придумали свою писемність, схожу на химерні малюнки. Знаки цієї писемності — ієрогліфи — позначають не звуки й літери, як у нас, а цілі слова чи навіть складні поняття.

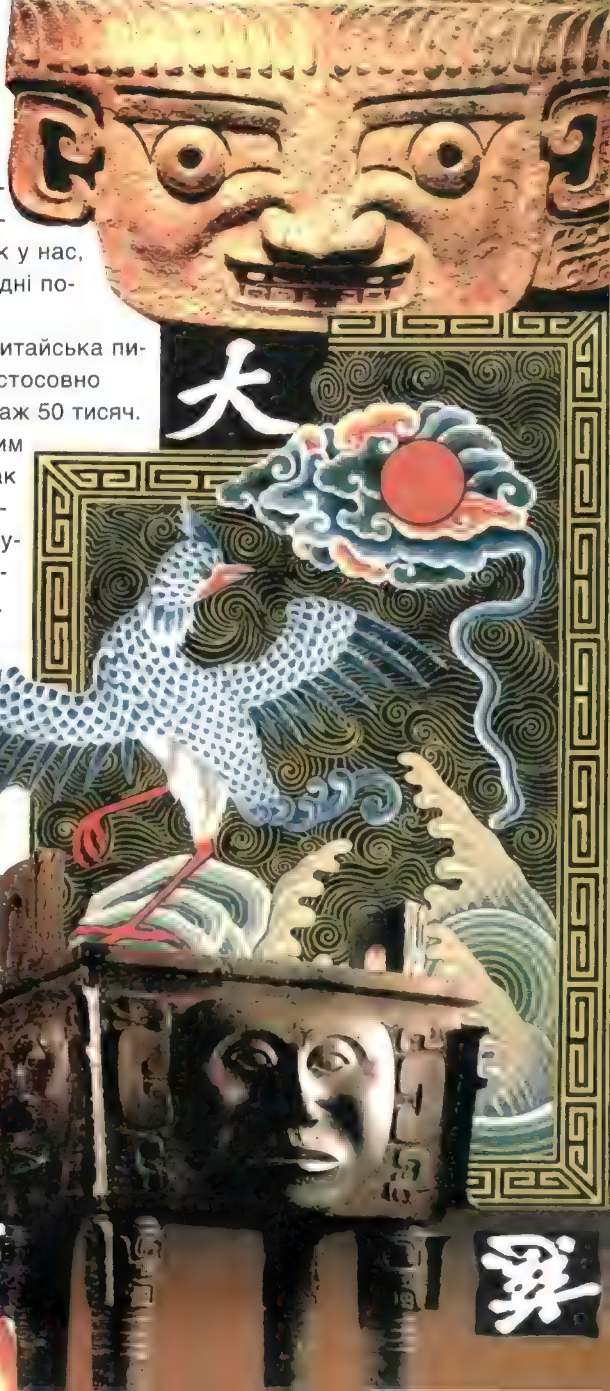
Минули тисячоліття. А китайська писемність змінилася тільки стосовно кількості ієрогліфів. Нині їх аж 50 тисяч.

Не позаздриш китайським школярам! Адже кожен знак складається із багатьох рисочок, а ті мають бути вишуканими, точними і розташованими в певному порядку.

Тепер зрозуміло, чому ми, коли не можемо прочитати якийсь текст, називаємо його «***китайською грамотою***»?

Але саме завдяки такій сталості, а ще через те, що китайці першими винайшли папір, нині освічені люди можуть вільно читати тексти, написані дві з половиною тисячі років тому, авторами яких є, скажімо, великий філософ **Конфуцій** і мудрець **Лао-цзи**.

А жили вони ще в 6 столітті до нашої ери!

СЕКРЕТ ТОНКОЇ НИТКИ

Протягом довгої історії в Китаї було зроблено чимало великих відкриттів. Одне з найдавніших і найвідоміших — винахід **шовку**.

За легендою, сталося це так. Якось китайська принцеса випадково впустила у воду кокон гусениці шовкопряда. Раптом блискучі нитки, що ними була обплутана гусениця, у воді почали розмотуватися. Принцеса забрала ці нитки, виготовила з них тканину, що виявилася легкою, красивою й дуже міцною. Запитаєш, з якої радості принцесі заманулося брати до рук гусеницю — таку, здавалось би, несимпатичну істоту? В тому-то й річ, що кокон шовкопряда дуже красивий і ним гратися можна, як м'ячиком. Після того випадку і почали китайці розводити шовкопрядів. Шовк одразу став улюбленою тканиною заможних людей. Особливо, коли виявилося, що білизна, пошита з нього, відлякує бліх.

Чужоземцям довго не вдавалося вивідати секрет добування шовкової нитки. Цей секрет охоронявся як головна державна таємниця Китаю.

Правив Піднебесною країною імператор, якого називали «сином Неба». Своїм божественним покровителем з давніх-давен китайські імператори вибрали дракона. Причому у цього казкового дракона була голова верблюда, роги оленя, очі демона, луска риби, кігті орла, лапи тигра, вуха бика й котячі вуса.

Попри страшну зовнішність, китайський дракон вважався цілком доброзичливим створінням. Інакше хто б йому присвятив одне з найвеселіших китайських свят — Свято високого польоту! Цього дня в небо здіймаються тисячі паперових зміїв-драконів.

У Китаї взагалі чимало для нас незвичного. Наприклад, число 13 жителі Серединного царства вважають найщасливішим. Чорний одяг вони носять у свято, а білий — коли спіткає лихо.

А давній спосіб китайського ворожіння ти напевне назвеш жорстоким. Щоб угадати майбутнє, китайці кидали у вогонь черепаху. Відповідь давали тріщини на її панцирі.

Ще одна чудасія: повзучих шовкопрядів китайці пестували як домашніх тварин, а, наприклад, симпатичних собак чау-чау розводили виключно на м'ясо.

Диваки — та й годі!

ВОГНЕННІ БОГИ ВІЙНИ

У 13—10 століттях до нової ери народи Європи, Азії та Північної Африки спіткало страшне лихо. Але цього разу причиною незліченних нещасть стала не стихія природи, а людська жадібність. Річ у тім, що накопичені багатства не зробили царів щедрішими та мудрішими, їх засліпив блиск золота! І пішли вони війною на інші держави, щоб відібрати у них скарби та ще дужче розбагатіти.

Спершу війни велися між окремими народами, наприклад між ахейцями і троянцями. Поступово ці сутички злилися в одну загальну війну. Війну, наче пожежу, легко роздмухати, але важко погасити. Недарма ж давні народи своїх богів війни малювали кривавим і вогненним кольорами.

Через ці війни багато міст і цілі цивілізації було перетворено на випалену пустелю. Вистояти зумів лише Стародавній Єгипет, уцілів Вавилон та поодинокі міста Північного Китаю. Та це були тільки уламки великих колись цивілізацій. А вся Європа, Індія, Іран, Мала і Середня Азія, Південний Китай поринули у первісний стан.

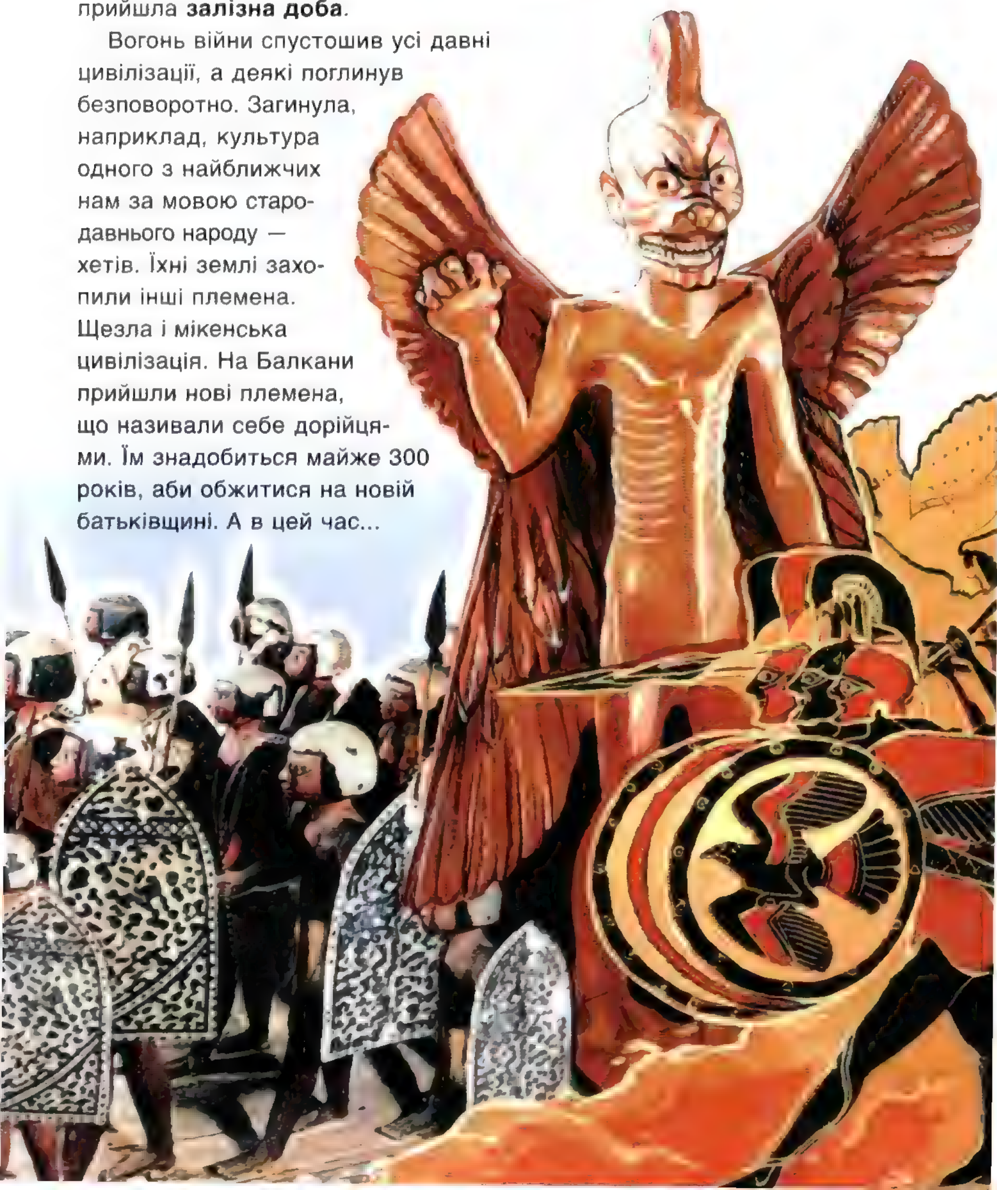
Такі часи, коли цілі народи надовго забувають про культуру, називають **темними** століттями. Так само, як неосвічену, некультурну людину називають «темною».

На той час вироби із бронзи стали великою рідкістю. Майже скрізь почали виготовляти знаряддя праці та зброю із заліза, адже в будь-якому болоті можна знайти хоч трохи залізної руди.

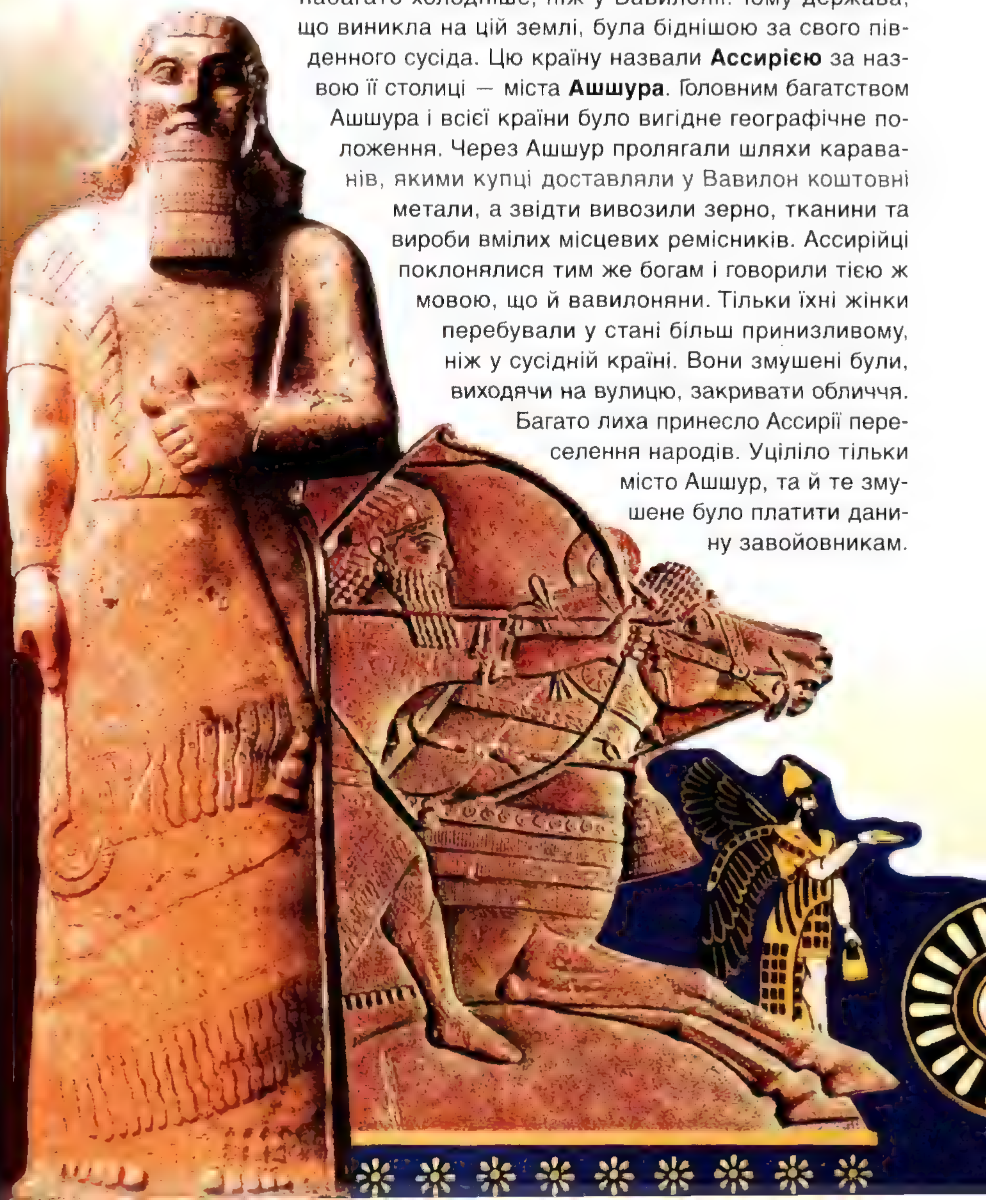
Так у полум'ї пожеж на зміну **бронзовій добі** прийшла **залізна доба**.

Вогонь війни спустошив усі давні цивілізації, а деякі поглинув безповоротно. Загинула, наприклад, культура одного з найближчих нам за мовою стародавнього народу — хетів. Їхні землі захопили інші племена. Щезла і мікенська цивілізація. На Балкани прийшли нові племена, що називали себе дорійцями. Їм знадобиться майже 300 років, аби обжитися на новій батьківщині. А в цей час...

ХИЖА ДЕРЖАВА АССИРІЯ

А в цей час на півночі Месопотамії народжувалася нова країна. Взагалі-то люди жили тут здавна. На півночі Межиріччя було набагато холодніше, ніж у Вавилонії. Тому держава, що виникла на цій землі, була біднішою за свого південного сусіда. Цю країну назвали **Ассирією** за назвою її столиці — міста **Ашшура**. Головним багатством Ашшура і всієї країни було вигідне географічне положення. Через Ашшур пролягали шляхи караванів, якими купці доставляли у Вавилон коштовні метали, а звідти вивозили зерно, тканини та вироби вмілих місцевих ремісників. Ассирійці поклонялися тим же богам і говорили тією ж мовою, що й вавилоняни. Тільки їхні жінки перебували у стані більш принизливому, ніж у сусідній країні. Вони змушені були, виходячи на вулицю, закривати обличчя. Багато лиха принесло Ассирії переселення народів. Уціліло тільки місто Ашшур, та й те змушене було платити данину завойовникам.

Але після 200 років занепаду країна почала відроджуватись і незабаром перетворилася в одну із найсильніших держав Близького Сходу. Називалася вона, як і раніше, Ассирією, але новою її столицею стало місто **Ніневія**. Назва «Ніневія» та ім'я «Ніна» походять від одного шумерського кореня, який означає «володарка».

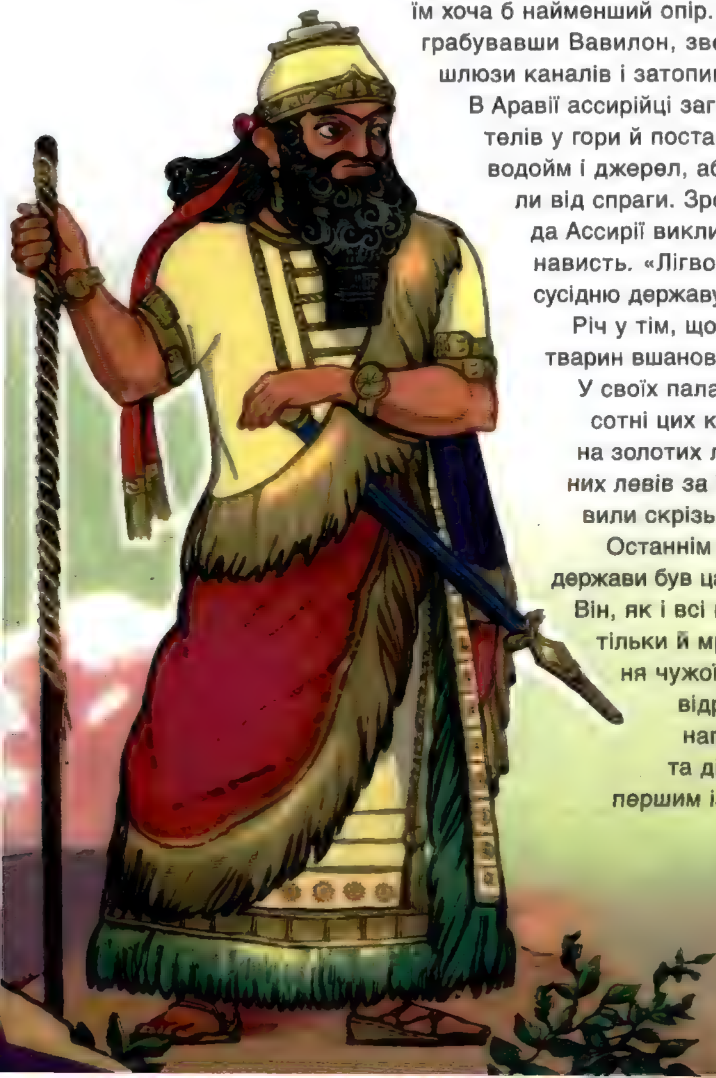
Нові ассирійські царі перш за все подбали про створення могутньої армії. Ніхто не міг рівнятися з ассирійцями у будівництві пересувного знаряддя для облоги — **таранів**. Тут раніше за всіх у світі навчилися споруджувати огороджені військові табори, тимчасові фортеці, мости; лагодити дороги, щоб забезпечувати всім необхідним свої загони на марші. Вогняними знаками, що передавалися вночі, ассирійці вміли швидко посилати повідомлення на будь-яку відстань. Коли ассирійська армія рухалася незнайомою місцевістю, попереду неодмінно йшов загін розвідників.

Ось так, ***вогнем і мечем***, ассирійські царі розширювали межі своїх володінь. У кожній завойованій країні вони набирали мішок землі, щоб висипати біля брами Ашшура на знак того, що підкорені держави назавжди залишаться їхньою власністю.

ЛІГВО ЛЕВА

Може здатися неймовірним, але протягом майже п'ятисотлітнього владарювання не знайшлося жодного ассирійського царя, якого підкорені народи не згадували б без жаху. Ассирійські воїни не жаліли навіть немовлят. Вони оббирали населення до останньої нитки. А тих, кого залишали живими, гнали далеко від рідних місць.

Ассирійці карали жорстоко всіх, здатних чинити їм хоча б найменший опір. Один із царів, пограбувавши Вавилон, звелів повідкривати шлюзи каналів і затопив усе місто водою. В Аравії ассирійці загнали місцевих жителів у гори й поставили сторожу біля водойм і джерел, аби нещасні загинули від спраги. Зрозуміло, чому влада Ассирії викликала загальну ненависть. «Лігвом лева» називали сусідню державу жителі Вавилонії. Річ у тім, що царі Ассирії з усіх тварин вшановували тільки лева. У своїх палацах вони тримали сотні цих кровожерних звірів на золотих ланцюгах. А кам'яних левів за їхнім наказом ставили скрізь, де тільки можна. Останнім правителем хижої держави був цар **Ашшурбаніпал**. Він, як і всі його попередники, тільки й мріяв про загарбання чужої землі. Щоправда, відрізнявся де в чому, наприклад од батька та діда. Ашшурбаніпал *першим із династії ассирійських царів* вивчився писати!

Ашшурбаніпал так пишався своїм умінням виводити схожі на пташині сліди літери по сирій глині, що присвоїв собі звання «видатного переписувача». А ще він полюбляв хвастати, що боги нагородили його ясним зором, гострим розумом і... великими вухами. Мабуть-таки, цей ассирійський цар був єдиною на світі людиною, що вважала великі вуха найліпшою окрасою своєї зовнішності.

Заради справедливості слід сказати, що Ассирія внесла чимало *до спільної скарбниці культури людства. Саме ассирійців треба назвати* першодрукарями. Щоб розсилати однакові накази поневоленим народам, вони винайшли такий спосіб: на дерев'яній дощечці у дзеркальному відображенні вирізали потрібні тексти, а потім, прикладаючи цю форму до сирої глиняної таблички, робили потрібну кількість відтисків. Приблизно так, але вже за допомогою металевих пластин, тепер друкують книги та журнали.

А царю Ашшурбаніпалу мусимо бути вдячні за те, що до нас дійшли тисячі глиняних табличок, наприклад перший у світі літературний твір про подвиги легендарного шумерського царя Ґільґамеша. Виявляється, Ашшурбаніпал, цей тиран, цей кровожерний звір, який здирав шкіру з живих людей, був начитаним чоловіком і організував першу в світі справжню **бібліотеку**.

Та всякому терпінню надходить край. Наприкінці 7 століття до нової ери поневолені Ассирією народи повстали. Внаслідок 20-річної війни Ассирію було знищено, а її столицю Ніневію зітерто з лиця землі.

ПЕРШІ СПРАВЖНІ ГРОШІ

Багатство ассирійської держави поділили між собою правителі двох сусідніх країн — Вавилонії та **Мідії**.

Мідія була розташована на схід від Межиріччя, там, де знаходиться сучасний Іран. У сиву давнину на півдні Ірану виникла держава Елам, яка проіснувала понад дві тисячі років. Столицею Еламу було місто Сузи, що вигідно торгувало із сусідами в Месопотамії й запозичило звідти клинопис. За доби Великого переселення народів сюди вторглися різномовні племена. А декілька століть по тому землі Еламу були розграбовані Ассирією. Навіть кості місцевих царів ассирійці викопали з могил і разом зі скарбами храмів та палаців забрали до свого «лев'ячого лігва» — Ніневії.

Жорстокість ассирійців переповнила чашу терпіння поневолених народів. Вони повстали і перемогли. Велику роль у цій перемозі відіграла нова релігія мешканців цих країн — **зороастризм**. Створив її пророк **Заратустра**, що жив наприкінці 8 століття в Ірані. Це вчення про силу бога світла, котрий завжди перемагає володаря пітьми.

І ось, 605 року до Різдва Христового на згарищі стародавнього Ашшура вавилоняни та мідійці уклали воєнний союз і розділили колись велику Ассирію. Для надійності договору царі обох країн вирішили одружити своїх дітей: вавилонського царевича Навуходоносора і мідійську царівну Аміту.

Про Навуходоносора написано чимало історій. Саме він для своєї дружини звелів спорудити у Вавилоні друге «чудо світу»: небачені за красою висячі сади, котрі потім невідомо чому назвали садами Семіраміди. І досі школярі багатьох країв люблять гру в слова, яка називається «Навуходоносор». У ній треба із літер одного слова скласти якомога більше різних — і тільки іменників. Наприклад, зі слова «Навуходоносор» можна викроїти готові: *вухо*, *донос*; а шляхом переставляння літер: *сова*, *народ*, *роса*... А які ще слова можна викроїти або скласти з імені великого вавилонського царя?

Найбагатшим царем у ті часи вважався правитель держави **Лідії — Крез**. Цей останній лідійський цар навіть увійшов до приказки. Й досі про дуже багату людину кажуть: ***«багатий, мов Крез»***.

Саме в Лідії за царя Креза ще в 6 столітті до нашої ери вперше почали карбувати золоті та срібні монети. Отож, з'явилися перші в історії справжні гроші.

МЕНЕ, ТЕКЕЛ, УПАРСІН

На середину 6 століття до нової ери на Близькому Сході було чотири великі держави: Мідія, Лідія, Вавилонія та Єгипет. Іноді вони воювали одна з одною, інколи укладали воєнні союзи й вирушали разом захоплювати землі інших народів. Та не всі переможені погоджувалися коритись. Наприклад, перси на чолі з царем **Кіром** повстали проти мідійських поневолювачів.

Три роки тривала війна, і перемогу в ній здобули перси. Із цієї перемоги 550 року до нашої ери бере початок історія великої держави — **Персії**. Все нові й нові землі захоплювала армія, очолювана Кіром. А через три роки, 547 року до нашої ери (знай: усі роки до нової ери рахуються у зворотному порядку), перське військо заволоділо Лідією. Могутнім цар Крез потрапив у полон, а його велика держава просто перестала існувати.

Міфи розповідають, що лише втручання богів урятувало Креза від неминучої загибелі. Боги послали на землю страшенну зливу. Вона загасила вогнище, на якому перси збиралися спалити найбагатшого з усіх царів світу.

Вже через шість років армія Кіра Великого обложила Вавилон. А у великому місті Вавилоні в царському палаці безтурботно бенкетували гості принца Валтасара. Здавалося, їм нічого не загрожувало: в місті було стільки харчів, що їх вистачило б на кілька років облоги.

У Біблії сказано, що саме в розпалі бенкету з повітря виникла сяюча рука й накреслила вогненні слова: «МЕНЕ, ТЕКЕЛ, УПАРСІН» — «*Вираховано, зважено, розділено*». Вавилонські мудреці не зуміли витлумачити цього напису. Тоді покликали іудейського пророка Даниїла, і він пояснив їх так: «*Вавилонський царю, долю твою вираховано. Ти легковажний і нікчемний. Царству твоєму настав кінець: його назавжди буде розділено*».

Так воно і вийшло.

Цар Кір не став чекати, доки у Вавилоні закінчаться припаси. Він узяв місто хитрістю. Для ріки Євфрат, що протікає через місто, Кір звелів викопати відвідний канал, щоб осушити її русло. Євфрат обмілів. По сухому руслу ріки перси проникли ***в саме серце*** Вавилона й захопили місто.

МИША, ЖАБА, ПТАХ І П'ЯТЬ СТРІЛ

Наприкінці 6 століття до нашої ери Персія перетворилася в могутню країну. Вона підкорила собі чимало народів. Таку державу, до якої примусово приєднують різні країни та народи, називають **імперією**. Персія стала першою в історії **світовою імперією**. Вона охоплювала Іран, Месопотамію, Середню Азію, Західну Індію, Закавказзя, Сирію, Палестину, Єгипет, Лівію, Малу Азію та частину Греції.

Одним із найзнаменитіших царів Перської **імперії** був **Дарій** І (Перший). Він увесь час прагнув розширити кордони своєї й так величезної держави. За царювання Дарія Перська імперія простягалася на багато тисяч кілометрів, од Інду до Нілу.

Єдиним народом, якого персам так і не вдалося підкорити, були **скіфи** — наші з тобою пращури, кочові племена, що жили у степах біля Чорного моря.

У поході на кочівників загинув засновник Перської імперії — Кір Великий. Царю **Дарію**, котрий 513 року до нашої ери напав на скіфів, пощастило більше, ніж Кіру,— принаймні він лишився живим. Але похід у скіфські землі став першою значною невдачею непереможної перської армії.

Річ у тім, що скіфи не вступили в бій із персами. Адже в них не було міст, які належало обороняти. Обози з жінками й дітьми, посудом і золотими прикрасами скіфи відіслали глибоко в тил, а всі чоловіки розділилися на невеликі загони, що гасали перед самим носом супротивника.

Скіфи засипали колодязі й криниці, підпалювали пасовища, залишаючи виснаженій перській армії тільки мертву землю. Вони не встрявали у відкритий бій, а заманювали ворога в степи. Ці загони нападали зненацька, засипаючи персів градом смертоносних стріл, але за мить до зіткнення різко повертали назад. І коли ворожа кіннота, зрадівши, що скіфи відступають, кидалася вслід, кочові вершники різко обертались і випускали у ворога останній, найнебезпечніший залп.

Втомившись ганятися степами за невловимим ворогом, Дарій послав до царя скіфів гінця з пропозицією або почати битву, або визнати свою поразку й заплатити данину. Скіфи надіслали «відповідь»: мишу, жабу, птаха і п'ять стріл. Цар скіфів нічого не передав на словах, але перси чудово зрозуміли зміст послання: «*Якщо ви не відлетите на небеса, як птахи, не сховаєтесь у землі, як миші, не стрибнете у воду, як жаби, то всі загинете від наших стріл*».
І перси ні з чим відступили.

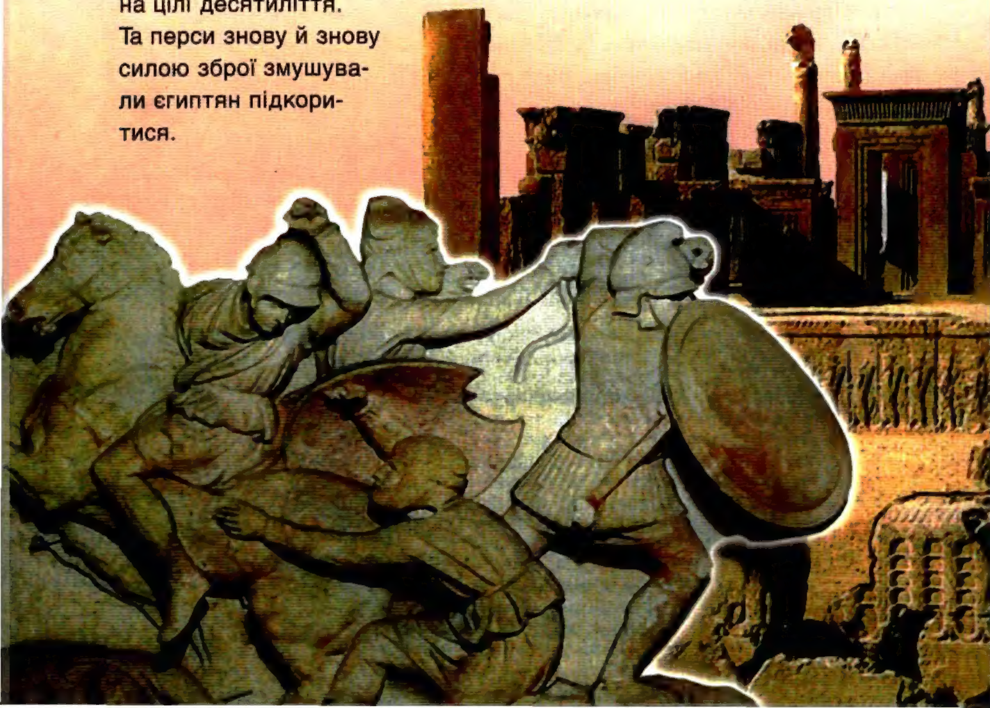
ЗАГИБЕЛЬ ІМПЕРІЇ

Царі Перської імперії утримували підкорені землі не лише силою зброї. Народам, що входили до їхньої величезної держави, перси не нав'язували своїх богів та мову. Жителі імперії мали можливість вільно пересуватися по країні й селитися, де їм заманеться. Більше того, перси звільняли від повинності міста з найвідомішими храмами, в тому числі Єрусалим.

Великі торгові міста — Вавилон, Тир, Сидон та інші, підкорені персами, зберегли самоврядування.

По всій імперії було вимощено широкі дороги. Перси першими у світі налагодили постійний поштовий зв'язок. Усю величезну територію було розділено на області, котрими керували намісники — **сатрапи**. Вони переважно стежили за сплатою податків, а в решту справ не втручалися. Тож не зрозуміло, чому з нашій мові слово «сатрап» почало означати жорстокого правителя.

Єдиним із підкорених народів імперії, що так ніколи й не змирився з новою владою, були єгиптяни. Вони неодноразово повставали проти персів. Часом їм удавалося відновлювати незалежність країни на цілі десятиліття. Та перси знову й знову силою зброї змушували єгиптян підкоритися.

Ще одним народом, який чинив шалений опір персам, були греки. Ми розсталися з цим народом, коли землі Балканського півострова затопила хвиля великого переселення народів і під її навалою загинула велика мікенська цивілізація. На землі Греції прийшли нові господарі — дорійці.

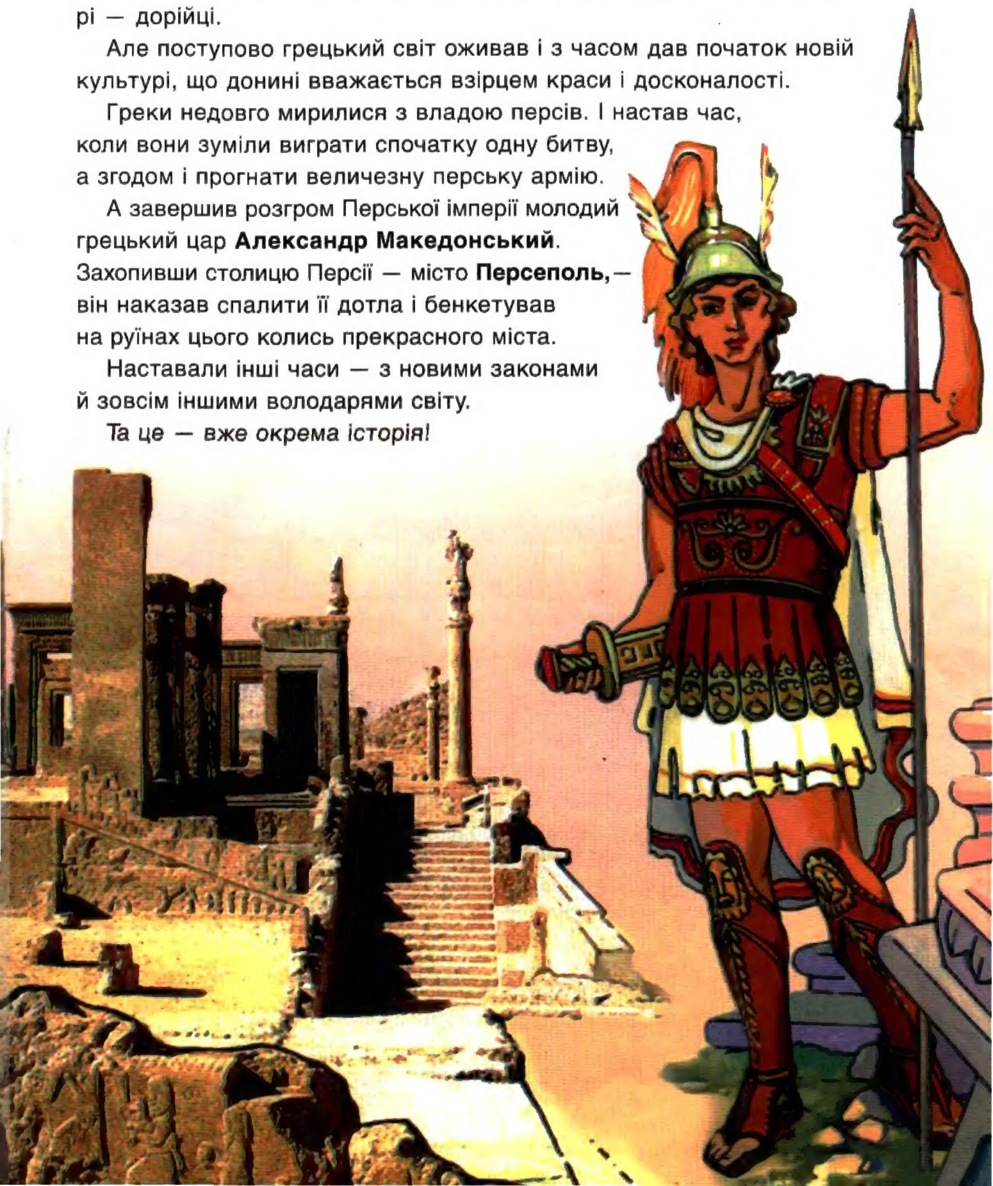
Але поступово грецький світ оживав і з часом дав початок новій культурі, що донині вважається взірцем краси і досконалості.

Греки недовго мирилися з владою персів. І настав час, коли вони зуміли виграти спочатку одну битву, а згодом і прогнати величезну перську армію.

А завершив розгром Перської імперії молодий грецький цар **Александр Македонський**. Захопивши столицю Персії — місто **Персеполь,** — він наказав спалити її дотла і бенкетував на руїнах цього колись прекрасного міста.

Наставали інші часи — з новими законами й зовсім іншими володарями світу.

Та це — вже окрема історія!

ВІДГАДАЙ СЛОВО

1. Людина, котра не належить сама собі (с. 8)

2. Цар у Стародавньому Єгипті (с. 10)

3. Тіло, збережене за допомогою воску або смоли (с. 14)

4. Лев із головою людини (с. 16)

5. «Священна рисочка» (с. 18)

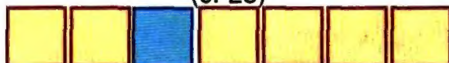
6. Який шкільний предмет постійно нагадує нам про Стародавній Єгипет? (с. 20)

7. Писемність, схожа на пташині сліди (с. 23)

8. Місто, в якому хотіли побудувати найвищу в світі вежу (с. 28)

9. Цариця, іменем якої несправедливо назвали одне з «чудес світу» (с. 29)

10. Фінікійський винахід, без якого не можуть обійтися сучасні будівельники (с. 37)

11. Дівчина, котра врятувала коханого за допомогою клубка ниток (с. 41)

12. Місто, що захопили завдячуючи лише одному коню (с. 43)

Відгадавши всі слова, з виділених літер склади нове, ключове слово. (Зверни увагу на підказку!)
Серія «Історія людства» починаєтся 4 книгами.
Після відповіді на запитання в кінці кожної книги збери чотири ключові слова, надішли їх на адресу:
61045 м. Харків, абонентська скринька 3355,
з позначкою на конверті *«Історія людства — конкурс»*
і візьми участь у розіграшу чудових призів від видавництва «Ранок».
Не забудь указати свою зворотну адресу!

ДРУГЕ КЛЮЧОВЕ СЛОВО

ДО НОВИХ ЗУСТРІЧЕЙ!